

BEIGELIŲ KRAUTUVĖLĖ

א קלייט פון בייגל
beigelių krautuvėlė

Geros valios fondas
Good Will Foundation
קרן רצון טוב

ATRASTI. PAŽINTI. PRIIMTI.

Faina Kukliansky: dėl LR pilietybės įstatymo	6
Lietuvos rabinatas	7
Renginys: Gyvųjų maršas	9
Prisimename: Rachel Margolis	10
Caroline Sturdy Colls: neinvaziniai kapinių tyrimai	13
„Dailės įvadas“ su Raimundu Savicku	15
Valiaus Staknio grafika	18

ISSN 2424-4740

9 772424 474002

Sveikinu sulaukus vasaros!

Norėčiau prisistatyti – Radvilė. Studijuojau Vilniaus universiteto doktorantūroje, tyrinėju keistus archajiškus miškų augalus – pataisus. Rašau ne tik apie juos. Pasąmonėje esu artimai susijusi su Ylakių miestelio žydų bendruomene. Mano močiutė Marijona Lengvenytė tą baisią 1941-ųjų metų vasarą kentėjo kartu. Nesuprato, už ką. Ją paleido.

Šiame „Beigelių krautuvėlės“ numeryje rasite tradicinę naujienų panoramą, LŽB pirmininkės Fainos Kukliansky pasisakymą dėl litvakų pilietybės atkūrimo. „Gyvųjų marš“ kontekste kviečiu prisiminti dr. Rachel Margolis, sužinoti apie dr. Caroline Sturdy Colls atliekamus neinvazinius kapinių tyrimus. Naujiena – Lietuvoje atkurto Rabinato puslapis, kuris, tikiuosi, taps tradicinis.

Galbūt nežinojote apie Raimondo Savicko tapybos pamokas, vykstančias LŽB? O Valiaus Staknio nepaprastus grafikos darbus? Ir tai dar ne viskas! Kviečiu skaityti.

Laukiu Jūsų minčių ir pasiūlymų ateinantiems leidinio numeriams, parašykite man: radvile@lzb.lt

Radvilė

NAUJIENŲ PANORAMA

2016 m. vasario 4 d. Vilniuje, Lietuvos žydų (litvakų) bendruomenėje (LŽB), atidaryta košerinio maisto kavinė „Beigelių krautuvėlė“, kurioje pagal judėjų taisykles vietoje kepami beigeliai (tradiciniai žydų didriestainiai) ir įvairūs kiti tradiciniai saldumynai.

Vasario 13 d. Kaune VŠĮ „Sugiharos fondas – diplomatai už gyvybę“ 2015 metų Tolerancijos žmogumi paskelbė verslininką Valdą Balčiūną. Už reikšmingą veiklą įgyvendinant Žagarės žydų atminimo įamžinimą ir ryšių su emigravusiais Žagarės žydais atkūrimą laureatas tradiciškai apdovanotas skulptoriaus Edmundo Frėjaus sukurtu atminimo medaliu ir diplomu. Apdovanojimą laureatui įteikė Lietuvoje viešėjęs žydus gelbėjusio Japonijos diplomato Chiunės Sugiharos sūnus Nobuki Sugihara.

Vasario 14 d. LŽB įvyko VŠĮ „Elitinio šachmatų ir šaškių klubo Rositsan ir Maccabi“ šachmatų turnyras, skirtas Lietuvos valstybės atkūrimo dienai paminėti. Balandžio 3 d. klubas organizavo atvirą šachmatų čempionatą, o balandžio 10 d. – turnyrą, skirtą didmeistriui Donatui Lapieniui atminti.

Vasario 15 d. Panevėžio žydų bendruomenę aplankė Argentinos rabinato žydų federacijos izraelitų vadovas rabinas Shmuel Arie Levin kartu su aštuoniais savo tikinčiųjų bendruomenės nariais. Vizito tikslas – sužinoti, kaip šiandien gyvena žydų bendruomenė Panevėžyje, susipažinti su jos istorija, iš-

girsti apie visame pasaulyje žinomą ješivą ir jos įkūrėją rabiną Josefą Kahanemaną.

Vasario 17 d. LŽB įvyko 24-asis susitikimas iš ciklo „Likimai“, kurio tema – „Žydiški motyvai rašytojos, menotyros mokslų daktarės Kristinos Sabaliauskaitės kūryboje“. Renginio moderatorius – mokytojas ir eseistas Vytautas Toleikis. Renginio sumanytoja ir vedėja – LŽB pirmininkės pavaduotoja Maša Grodnikienė.

Vasario 18 d. Lietuvos nacionaliniame muziejuje įvyko parodos „YIVO Vilniuje. Legendos pradžia“ atidarymas. Parodos kuratorės: dr. Lara Lempertienė ir dr. Giedrė Jankevičiūtė. Paroda skirta ne tik Žydų mokslo instituto (YIVO) 90-mečiui paminėti, bet ir YIVO pradžia Vilniuje nušviesti. Joje pristatomi Lietuvos valstybiniuose rinkiniuose išlikę Žydų mokslo instituto istorijos ir veiklos liudijimai, kurių dauguma iki šiol nebuvo skelbti. Pirmą kartą paroda „YIVO Vilniuje. Legendos pradžia“ eksponuota Krokuvoje, žydų muziejuje „Galicija“.

Vasario 19 d. Vilniaus žydų viešojoje bibliotekoje (VŽVB) įvyko žydų istorijos ir kultūros almanacho „Brasta“ (Nr. 4) sutiktuvės. Šis anglų ir lietuvių kalbomis išleistas numeris skirtas humaniškajam žydų medicinos pradui ir Lietuvos Jeruzalės medikams. „Brasta“ – tai VŽVB labdaros ir paramos fondo leidžiamas žydų kultūros ir istorijos almanachas, kuriame skelbiami publicistiniai, grožiniai, teoriniai rašiniai.

Vasario 26 d. Vilniaus knygų mugėje pristatyta Abraham Joshua Heschel knyga „Šabas“. Leidykla „Katalikų pasaulio leidiniai“ pakvietė skaitytojus pažinti šabo dvasingumą, suprasti jo svarbą. Iš anglų kalbos knygą vertė Asta Leskauskaitė. A. J. Heschel (1907–1972) – garsus žydų teologas ir mąstytojas, rabinas. Gimė Lenkijoje, baigė Vilniaus matematikos ir gamtos mokslų gimnaziją, priklausė žydų literatų ir menininkų grupei „Jung Vilne“ („Jaunasis Vilnius“). 1940 m. persikėlė gyventi į JAV.

Vasario 26 d. BNS pranešė, kad Kultūros paveldo departamento (KPD) direktorė Diana Varnaitė inicijuoja Vilniaus žydų senųjų kapinių paskelbimą valstybės saugomu kultūros paveldo objektu. Dar 2014 m. 7,7 ha ploto sklypas Vilniaus Olandų gatvėje įregistruotas kaip Užupio žydų kapinės.

Vasario 29 d. LŽB įvyko susitikimas su neseniai paskirtais Vilniaus ir visos Lietuvos rabinais Kalev Krelin ir Shimshon Daniel Izakson. Susitikime dalyvavo Lietuvos diplomatinė atstovybė, Užsienio reikalų ministerijos, Seimo, Katalikų Bažnyčios, Kultūros ministerijos atstovai ir Lietuvos regioninių žydų bendruomenių vadovai.

Vasario 29 d. LŽB įvyko Vytauto Žeimanto knygos „Lietuvos sporto klubas „Makabi“ 1916–2016“ sutiktuvs, kurias vedė „Makabi“ prezidentas Semionas Finkelšteinas. Knygoje aprašomos Lietuvos žydų sporto klubo „Makabi“ šimtmetės ištakos, veikla tarpukariu, klubo atkūrimo aplinkybės ir veikla nepriklausomoje Lietuvoje.

Kovo 3 d. Vilniuje vykusioje parodoje „Tarptautinių studijų dienos“ pirmą kartą dalyvavo Izraelio kultūros centras prie Izraelio ambasados. Su parodos lankytojais bendravo pirmoji Izraelio ambasados sekretorė Lietuvai Anna Keinan, reziduojanti Baltarusijoje, ir Izraelio kultūros centro direktorius Ray Keinan.

Kovo 3 d. Vilniuje, Lietuvos nacionalinės UNESCO komisijos galerijoje įvyko Yves Plasseraud knygos „Irena Veisaitė. Tolerance and involvement“ („Irena Veisaitė. Tolerancija ir veikla“) pristatymas. Pokalbyje tema „Savo laikmetį pranokusi moteris: pasitinkant Yves Plasseraud knygą apie Ireną Veisaitę“ dalyvavo prof. I. Veisaitė, autorius Y. Plasseraud ir prof. Leonidas Donskis. Šią knygą, vieną iš serijos „Dviejų pasaulių paribyje. Tapatybė, laisvė ir morali vaizduotė Baltijos valstybėse“ leidinių, anglų kalba išleido Leiden / Bostono leidykla „Brill Rodopi“.

Kovo 4–6 d. Kaziuko mugėje pirmą kartą veikė Žydų miestelis. Rotušės aikštėje buvo galima pamatyti ir tradicinius žydų amatus, ir pavartyti žydų literatūros, paragauti žydiško maisto. Žydų miestelyje koncertavo žydų dainų ir šokių ansamblis „Fajerlech“, Vilniaus „Saulėtekio“ vidurinės mokyklos mokiniai.

Kovo 10 d. Valstybinio Vilniaus Gaono žydų muziejaus (VVGŽM) Tolerancijos centre įvyko dokumentinio filmo „Vakarykštis sniegas“ (2013, Vokietija, Izraelis) peržiūra ir susitikimas su režisierė Yael Reuveny. Dokumentinis filmas pasakoja sesers ir brolio, Michlos ir Faivkės Švarcų, istoriją. Išgyvenę Holokaustą ir pasibaigus karui jie ketino susitikti Lodzėje, Lenkijoje.

Kovo 10 d. Lietuvos žydų studentų sąjungos kino klubas, organizuojantis nemokamas ir visiems atviras kino peržiūras, pakvietė į filmo „Kadish“ peržiūrą ir susitikimą su Vilniaus rabinu S. D. Izakson. „Kadish“ – tai istorija apie rabiną Itzhak Zilber, gimusį Rusijoje 1917 m., kuriam teko susidurti su įvairiais XX a. sunkumais.

Kovo 16 d. KPD pranešė, kad teisinė apsauga suteikta memorialiniam nekilnojamojo kultūros paveldo objektui – Sinagogų gatvėje esančioms Klaipėdos žydų senosioms kapinėms. 1,3 ha ploto kapinėse laidoti pradėta XIX a. pirmojoje pusėje. Išlikusi tik dalis kapinių teritorijos.

Kovo 22 d. Vilniuje, Lietuvos rusų dramos teatre, įvyko žydų dainų ir šokių ansamblio „Fajerlech“ 45 metų jubiliejaus koncertas. Šventinėje programoje „Miestelis kadais“ pasirodė visos ansamblio grupės: nuo vaikų iki senjorų. Žiūrovai stebėjo šetlo gyvenimą, matė linksmus šokius ir girdėjo dainas jidiš kalba, lydimus smagaus pasakojimo.

Kovo 23 d. dienraštis „Lietuvos žinios“ pranešė, kad kovo viduryje posėdžiavusi Tarptautinė komisija nacių ir sovietinio okupacinių režimų nusikaltimams Lietuvoje įvertinti sutarė imtis Alfredo Rosenbergo štabo atliktų kelių didelių tyrimų dėl nusavintų žydų vertybių. Komisijos pirmininkas Emanuelis Zingeris pasakojo, kad Nojaus Feigelmano knygoje „Lietuvos inkunabulai“ pateikiama duomenų apie retenybes iš Mato Strašūno viešosios žydų bibliotekos Vilniuje. Komisijos darbą 2012-ųjų rudenį savo dekretu atnaujino prezidentė Dalia Grybauskaitė.

Kovo 24 d. Vilniaus choralinėje sinagogoje paminėta Purimo šventė. Lietuvos žydų religinės bendruomenės vadovas Simas Levinas pasveikino visus šios šventės proga, priminė jos prasmę – žydų išsigelbėjimą nuo Hamano, kuris siekė sunaikinti žydus. „Istorijoje būta ne vieno Hamano, kuris bandė sunaikinti žydus: Stalinas, Hitleris, o šiuo metu – ISIS, bet niekam nepavyko to padaryti.“ Rabinas S. D. Izakson, sveikindamas visus Purimo proga, sakė, kad „tik Purimo metu prisimenama, kad iš bėdos ateina išsigelbėjimas. Ir gyvenime dažnai nutinka, kai manoma vienaip, o nutinka kitaip. *Purim Sameach!*“

Kovo 25 d. Kaune, E. Ožeškienės g. 13, pagerbtas Vaikų akcijos (1944 m. kovo 27–28 d.) metu Kauno gete nužudytų apie 2000 vaikų atminimas.

Kovo 25 d. Kauno savivaldybės atstovai ir Kauno žydų bendruomenės pirmininkas Žakas Gercas lankėsi Vilijampolės žydų kapinėse ir VII forte. Buvo nutarta, kad Vilijampolės žydų kapinių teritorijoje SI „Kapinių priežiūra“ balandžio mėnesį šalia įėjimo įrengs stendą, kuriame bus skelbiama informacija apie kapines ir įrengti ženklai, draudžiantys eismą, rūkymą, šunų vedžiotimą, laužų deginimą. VII forto žydų žudynių vietoje Miesto tvarkymo skyrius sutvarkys aplinką apie žydų žudynių atminimo paminklą ir šalia senojo įrengs naują atminimo ženklą. Taip pat aptarti planai restauruoti senosiose žydų kapinėse Radvilėnų plente esantį paminklą, skirtą pirmųjų Holokausto žudynių aukoms atminti. Buvo pranešta, kad A. Mapu g. 18 bus atidengta atminimo lenta, kurioje bus įrašyta: „Šiame name 1937–1940 m. veikė žydų karių, dalyvavusių atkuriant Lietuvos nepriklausomybę, sąjunga“.

Kovo 31 d. VVGŽM Tolerancijos centre įvyko fotografijų parodos „Iš nežinios į nežinią: Antrojo pasaulinio karo atbėgėliai Lietuvoje“ iš Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus rinkinių atidarymas ir katalogo pristatymas.

Balandžio 4–6 d. Lietuvoje partnerių ieškojo apie 20 atstovų iš trylikos Izraelio maisto sektoriaus įmonių. Labiausiai juos domino ekologiški, vegetariniai, ilgai galiojantys ir jų šalies rinkai nauji produktai. VŠĮ „Versli Lietuva“ organizavo delegacijos susitikimus su pusšimčiu Lietuvos įmonių. Izraelio delegacija dalyvavo Verslo forume, kuriame kartu su Izraelio ambasada Lietuvoje buvo įvertinti dviejų šalių bendradarbiavimo rezultatai ir aptartas potencialas.

Balandžio 5 d. Nacionalinėje dailės galerijoje pristatytas albumas „Litvakų dailė privačiose Lietuvos kolekcijose“. Albu-me aprėpiamas daugiau nei 150 metų laikotarpis: pradedant XIX a. vidurio litvakų dailininkais ir baigiant šiuolaikiniais autoriais, tęsiančiais litvakų dailės tradicijas.

Balandžio 6 d. LŽB įvyko spaudos konferencija, skirta Maltos ordino ir LŽB paramos projektui „Lietuvos Pasaulio tautų teisuoliai“ pristatyti. Šią iniciatyvą globoja Lietuvos ir Vokietijos prezidentai D. Grybauskaitė ir Joachimas Gauckas. Konferencijoje dalyvavo Maltos ordino ambasadorius Lietuvoje baronas Christian von Bechtolsheim, LŽB pirmininkė Faina Kukliansky, Lietuvos maltiečių ir žydų bendruomenės vadovai, Lietuvos Pasaulio tautų teisuoliai ir jų atstovai. Maltos ordino ambasadorius F. Kukliansky įteikė simbolinį 123 tūkst. eurų čekį. Ši suma buvo surinkta per koncertą Vokietijoje, skirtą žydus gelbėjusiems Pasaulio tautų teisuoliams Lietuvoje paremti. Lietuvoje šiuo metu gyvena 87 Pasaulio tautų teisuoliai, kuriais nuolat rūpinasi LŽB.

Balandžio 7 d. Panevėžio žydų bendruomenę aplankė dvi jaunųjų rabinų grupės iš JAV, Kanados, Anglijos, Prancūzijos, Izraelio, Japonijos ješivų. Jaunuoliai domėjosi prieškariniu ir šiuolaikiniu žydų gyvenimu.

Balandžio 11 d. Klaipėdoje, Grižgatvio gatvėje, atidengta atminimo lenta žyriam sionizmo veikėjui, Izraelio vėliavos autoriui David Wolffsohn. Taip uostamiestyje pagerbtas jau antras žymus Klaipėdos žydų bendruomenės veikėjas. Prieš tai Klaipėdoje buvo atidengta D. Wolffsohn mokytojo Itzhak Rūlf atminimo lenta.

Balandžio 14 d. LŽB pristatytas kilnojamosios šiuolaikinės lietuvių tapybos ir fotografijos parodos „Zachor. Prisimink. Žydiškojo Vilniaus įvaizdžių topografija“ katalogas, parengtas ir sudarytas parodos kuratorių Lino Liandzbergio, Elkes-Veros Kotowski ir Gabrielės Žaidytės. Ši paroda jau buvo pristatyta Vilniaus miesto rotušėje ir Konrado Adenauerio fonde Berlyne. Vėliau paroda bus eksponuojama Izraelyje, Argentinoje ir kitose šalyse, kuriose gyvena gausios litvakų bendruomenės.

Balandžio 14 d. Izraelio valstybės ambasadorius Amir Maimon ir LSK „Makabi“ surengė priėmimą, skirtą pagerbti Lietuvos „Makabi“ sportininkų pergales pasaulinėse makabiadosse Izraelyje ir Europos „Makabi“ žaidynėse.

Balandžio 16 d. Indijoje viešinti LŽB pirmininkė F. Kukliansky aptarė bendradarbiavimo galimybes su Indijos žydų bendruomenės atstovais. F. Kukliansky aplankė svarbiausias Mumbajaus sinagogas, susitiko su čia gyvenančiais ir dirbančiais žydais, susipažino su jų istorija. Vizitas surengtas padedant Lietuvos ambasadai Indijoje. Oficialių kontaktų tarp LŽB ir Indijos žydų bendruomenės iki šiol nebūta.

Balandžio 19 d. „Likimų“ vakare Borowskių šeimos ansamblis „Amerikos virtuožai“ surengė koncertą „Muzika – geriausias tiltas tarp žmonių“. Muzikantai atliko F. Poulenco, G. Gershwinio kūrinius, žydų melodijų popuri, taip pat jų pačių kompozicijas. Vakara vedė prof. Leonidas Melnikas. Ansamblis dar vadinamas Gerosios valios ambasadoriais. „Amerikos virtuožai“ koncertavo Izraelyje žydų ir arabų auditorijai, grojo Kuboje ir Vietname tuo laiku, kai JAV ir šių šalių santykiai buvo įtempti.

Balandžio 23–29 d. Lietuvos žydų bendruomenė šventė Pesach.

Balandžio 27 d. seniausioje Lietuvoje Pakruojo medinėje sinagogoje lankėsi medinės architektūros specialistai, paveldo-saugininkai, restauratoriai, inžinieriai. Kultūros ministerijos organizuotos išvykos tikslas – kartu su srities specialistais rasti geriausią sprendimą, kaip apšiltinti pastatą ir išspręsti kitus tvarkybos klausimus.

Balandžio 29 d. LŽB tarpukario žydų kompozitorių sukurtas melodijas atgaivino žymus Nyderlandų pianistas Marcel Worms. Dauguma skambėjusių kūrinių autorių neišvengė pražūties Holokausto metu. Skambėjo Rosy Wertheim, Erwin

Schulhoff, Gideon Klein, Alexander Tansman, Szymon Laks, Leo Smit, Dick Kattenburg, George Gershwin kurtos melodijos, o ypatingu akcentu tapo maestro Anatolijaus Šenderovo „Sonatina“. Koncerto dalyviai turėjo progą susipažinti su Robert Zwartendijk ir Edith Jes, legendinio Nyderlandų diplomato Jan Zwartendijk, kurio atminimui ir buvo skirtas koncertas, vaikais.

Gegužės 5 d. VVGŽM Tolerancijos centre įvyko renginys-paskaita „Neapykanta – tai vaizduotės stoka“. Renginį vedė ir tekstus skaitė aktorius Gregorij von Leitis, Niujorko teatro klubo apdovanojimo laimėtojas, Eliziejaus teatro draugijos „Tarp dviejų kontinentų“ įkūrėjas ir meno vadovas, Lahro von Leitis akademijos ir archyvo prezidentas.

Gegužės 9 d. Panevėžyje, Rožyno progimnazijoje, atidaryta mokinių darbų paroda, skirta Holokausto aukų atminimui. Paroda yra Geros valios fondo finansuojamo projekto „Tiltas tarp praeities ir dabarties“, skirto Holokausto atminimui Panevėžio krašte, dalis. Šiemet sukako 10 metų, kai Panevėžio žydų bendruomenė kartu su Rožyno progimnazija vykdo bendrus toleranciją skatinančius projektus.

Gegužės 9 d. LŽB įvyko Ruth Rechės metodinės priemonės „Mano pirmasis žodynelis: Iliustruotas hebrajų–lietuvių kalbų žodynelis pradedantiems“ pristatymas ir susitikimas su autore. Knyga skirta hebrajų kalbos besimokantiems vaikams,

kurių gimtoji kalba yra lietuvių. Leidinys naudingas ir suaugusiems, pradedantiems mokytis hebrajų kalbos.

Gegužės 12 d. Izraelio Valstybės ambasados atstovai, minėdami 68-ąsias Izraelio Valstybės Nepriklausomybės metines, lankėsi „Gelbėkit vaikus“ dienos centruose įvairiuose Lietuvos miestuose.

Gegužės 16 d. LŽB vyko šventė, skirta Izraelio Valstybės Nepriklausomybės 68-osioms metinėms paminėti. Renginyje grojo kolektyvas „Rakija Klezmer Orkestar“, atliekantis klezmer muziką, o susirinkusieji skanavo izraelietišką vaišių.

Gegužės 19 d. Žiežmarių sinagogos prieigose buvo pažymėta simbolinė tvarkybos projekto darbų pradžia. Tai – unikalus ir išskirtinis kultūros paminklas. Visoje Lietuvoje išlikusių medinių sinagogų yra vos 14.

Gegužę žurnalas „Reitingai“ paskelbė 2014–2015 m. m. rezultatus. Atsižvelgiant į brandos egzaminų rezultatus, kiek mokinių įstojo į Lietuvos ir užsienio universitetus, kokie yra atskirų dalykų egzaminų rezultatai ir kiek mokinių gavo 1, 2, 3 ar 4 šimtukus, reitinguota apie 410 Lietuvos mokyklų. Vilniaus Šolomo Aleichemo ORT gimnazija tarp gimnazijų, kurios nevykdo atrankos, užėmė 3 vietą Lietuvoje ir 1 vietą Vilniuje. Lietuvoje ši gimnazija yra viena iš dešimties geriausių mokyklų, tarp Vilniaus miesto gimnazijų ji – penkta (po Vilniaus licėjaus, Jėzuitų, Biržiškos, Žirmūnų gimnazijų).

KLAUSIMAS LŽB

Šį kartą LŽB darbuotojų ir narių klausėme apie itin svarbius daiktus jų namuose. Ką jie pasakoja, primena?

Simas Levinas, LŽB Socialinio centro direktorius ir Vilniaus žydų religinės bendruomenės pirmininkas

Mano tėvelis apie 1938 m. tarnavo Lietuvos kariuomenėje. Turiu jo nuotrauką su uniforma. Ši nuotrauka

man labai brangi. Per stebuklą mūsų šeimoje išliko sidabrinės mano senelių žvakidės. Šabato vakarą jos buvo uždegamos šventinės vakarienės metu. Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui tėveliai pabėgo, liko gyvi, o sugrįžę rado jas ten, kur buvo palikę: žvakidės nebuvo parduotos, pavogtos. Mama jas padovanojo mano šeimai, mes padovanojome sūnui. Šiuo metu žvakidės pas anūkę.

Gennady Kofman, Panevėžio žydų bendruomenės pirmininkas

Man labai reikšmingas sukauptas archyvas apie Panevėžio žydų bendruomenę. Jį renku jau penkiolika metų.

Tikiuosi ateities kartoms išleisti knygą, kuri būtų pagrindinis šaltinis, pasakojantis Panevėžio žydų bendruomenės istoriją. Yra parengta nemažai bibliografinių leidinių apie garsius Vilniaus, Kauno žydus pramonininkus, gydytojus, advokatus. Panevėžys to dar neturi. O juk Panevėžys – Aukštaitijos sostinė, kurios žydų istorija ypatinga, bet dar neištirta. Tas kruopštus ir sunkus darbas užima didžiausią mano gyvenimo dalį.

Kviečiame pasiūlyti klausimą LŽB bendruomenės vadovybei, darbuotojams ir nariams. Siūlymų lauksime adresu „Beigelių krautuvėlei“, Pylimo g. 4, LT-01117 Vilnius arba el. paštu radvile@lzb.lt.

Mieli Lietuvos žydų bendruomenės nariai ir išeiviai iš Lietuvos, žydai, gyvenantys užsienyje!

Norėčiau suprantamai paaiškinti, kokia šiuo metu susidarė padėtis **dėl LR pilietybės įstatymo ir jo straipsnių**, aktualių tiems asmenims, kurie siekia atkurti Lietuvos pilietybę, neatsisakę turimos, t. y. Pietų Afrikos Respublikos (PAR), Izraelio, Jungtinių Amerikos Valstijų (JAV), Jungtinės Karalystės ir t. t.

Taigi, viena vertus, ne karo metas, nors PAR žydams – beveik karo metas, o dauguma žydų užsienyje gyvena geriau už mus. Aišku, ir LR atkūrimo įstatymas buvo parašytas ne specialiai žydams. Tačiau mums, Lietuvos žydų bendruomenei, rūpi pasaulio žydai ir jų teisėti lūkesčiai atkurti LR pilietybę. Be abejo, kyla klausimas, kada gi jie ją prarado?

Žydai, iki karo išvykę iš Lietuvos su lietuviškais pasais, ir tie, kuriuos varė iš Lietuvos į konclagerius, ir tie, kuriuos vežė į Sibirą, savo noru Lietuvos pilietybės neatsisakė. Jie ją formaliai prarado atkurtos Lietuvos nepriklausomybės laikais kaip ne lietuvių kilmės asmenys (paaiškėjo, kad iš Lietuvos kilę žydai, nėra lietuvių kilmės asmenys, jie net nėra Pasaulio lietuvių organizacijų nariai) ir netgi dalis jų „repatrijavo“ iš Lietuvos.

Po 2006 m. LR Konstitucinis teismas pripažino, kad tuomet galiojęs Pilietybės įstatymas, draudžiantis repatriantams įgyti Lietuvos pilietybę, neteisėtas ir prieštarauja Konstitucijai. Siekdamas atkurti socialinį teisingumą 2010 m. Lietuvos Seimas iš Lietuvos pasitraukusiems asmenims, žydams ir ne tik jiems, stengėsi sudaryti lengvesnes sąlygas atkurti Lietuvos pilietybę, norėjo, kad įstatymas būtų geriau suprantamas ir lengviau įvykdomas, bet susidūrė su įstatymo vykdymo sunkumais.

Paaiškėjo, kad vidaus reikalų ministras, kuris vykdė Seimo priimtus įstatymus, tą atliko ne taip, kaip buvo numatyta Seimo ir ne taip, kaip parašyta pačiame įstatyme. Migracijos departamen-

tas, tiesiogiai pavaldus Vidaus reikalų ministerijai, ėmė reikalauti iš asmenų, prašančių atkurti Lietuvos pilietybę, tokių dalykų, kurių įstatyme nebuvo numatyta. Kad būtų aiškiau, pateiksiu kelis pavyzdžius. Prieš pat Antrąjį pasaulinį karą gimusi mergaitė išgelbėta ją per metus per Kauno geto tvorą. Ją priglaudė lietuvis, su kuriuo buvo sutarta iš anksto. Dabar ši moteris, nacizmo auka, turi smulkiai išaiškinti, kodėl ji, pergyvenusi getą, išauginta ir išgelbėta svetimų žmonių, galėjo „pagrįstai baimintis“, ir pasitraukė iš Lietuvos. Jos sutuoktinis, gimęs Rusijoje, turėjo išaiškinti, kodėl jo tėvai pasitraukė iš okupuotos Lietuvos, jei žydams buvo leidžiama išvažiuoti iš SSRS? Įdomu, jei lietuviams tuomet būtų leidžiama išvykti iš SSRS, ar jie nebūtų išvažiavę? Žmogus, bėgęs iš okupuotos teritorijos, dar turi aiškinti, kodėl jis išvažiavo, ir ar jo išvykimas yra vadinamas pasitraukimu. Vieni išvažiavo, kiti neišvažiavo, vieni nesušaudė, kitus sušaudė. Dvejų metų mergaitės tėvas, gavęs Lietuvos pilietybę pagal įstatymą, kreipėsi dėl dukters pilietybės atkūrimo, o toji mergaitė turi paaiškinti, kokiomis aplinkybėmis jos prosenelis pasitraukė iš Lietuvos į PAR, nes jai turėtų būti atkurta pilietybė pagal kitą įstatymą? Moteriai, kurios pase tarpukariu užrašyta „žydelka“ („tokia“ tautybė), pavyko įrodyti, kad ji išvažiavo dėl antisemitizmo, tačiau kitai, kurios pase tokio įrašo nebuvo, – ne. Absurdas ir tiek – kitaip vertinti negalio. Moteris, kuri gimė Vilniuje, nori atkurti Lietuvos pilietybę, bet tarpukariu ji išvažiavo mokytis į Vokietiją, susipažino ten

su indu, grįžo į Vilnių, pas tėvus, vėliau nužudytus Paneriuose, pagimdė sūnų ir su juo išvyko į Vokietiją tęsti mokslų. Dabar ji turi aiškinti, kodėl negalėjo grįžti iš Vokietijos po 1936 metų? Ir kodėl žydė su naujagimiu turėjo grįžti atgal į Lietuvą, kur po kurio laiko buvo nužudyti jos tėvai?

Kartais tie reikalavimai asmenims atrodo ciniški ir įžeidžiantys. Kokia yra išeitis? Aš asmeniškai skeptiškai žiūriu į parlamentinę kontrolę. Seimas negali sužiūrėti visko. Manau, kad jeigu Lietuvos pilietybės įgyvendinimo praktika neatitinka įstatymo dvasios ir minties, reikia tikslinti įstatymą, kad net vidaus reikalų ministras jį suprastų, arba skirti tokius vidaus reikalų ministrus, dėl kurių nereikėtų keisti įstatymų, tokius, kurie mokėtų skaityti ir suprasti įstatymą taip, kaip jis parašytas.

Kalbame apie tuos asmenis, kurie išvyko tarpukariu. Žinodami didelį Lietuvos žydų indėlį į Lietuvos valstybės kūrimą ir tą faktą, kad Lietuvos žydų bendruomenė buvo sunaikinta, kad nespėję evakuotis jie buvo nužudyti, o išgyveno tik tie, kuriems pavyko pasislėpti ir juos gelbėjo. Išgyvenusieji koncentracijos stovyklose – atsitiktiniai atvejai. Išnaikinus žydus Lietuvoje, šiandien uždaryti kelią litvakams, kurie norėtų sugrįžti, neleisti Lietuvos žydų bendruomenei priimti į savo gretas litvakų, kurie yra užsieniečiai, norintys tapti Lietuvos piliečiais, yra kvailas, neapgalvotas politinis sprendimas. Negali būti tokio sprendimo. Iš 100 proc. iki karo gyvenusių Lietuvoje žydų,

gyvų liko 5 proc. Tegu man paaiškina ministras ar bet kuris politikas, kaip žmogus galėjo atsirasti tarp tų 5 proc., neišvykęs iš Lietuvos? Jei litvakas, siekdamas atkurti Lietuvos pilietybę, negali paaiškinti visų išvykimo aplinkybių, jam atsisakoma atkurti pilietybę. Tai tikrai neteisingas politinis sprendimas. Asmuo, kuris kreipėsi dėl Lietuvos pilietybės atkūrimo, tapo priklausomas nuo ministro istorijos išmanymo, jo požiūrio į žydus. Juk mes skundžiame ne eilinio valdininko, o vidaus reikalų ministro suformuluotą įstatymą. Tai jau yra politika, netinkamas viešasis administravimas. Manau, kad po svarstymo Seimo Europos reikalų komitete vidaus reikalų ministras turėtų nedelsdamas priimti sprendimą, nes žmonės laukia atsakymo 3–4 metus.

Lietuvos žydų bendruomenė šiandien yra negausi. Jos daugumą sudaro iš Rusijos atvykę žydai. Mes juos mylime kaip savus, argi būtų blogai, jeigu mūsų,

Lietuvos žydų bendruomenės, gretas papildytų išeiviai iš Lietuvos, šiuo metu gyvenantys PAR, JAV ir kitose šalyse? Argi šie mūsų bendruomenės siekiai nesutampa su mūsų valstybės – Lietuvos – siekais?

Tik nereikia gąsdinti, kad žydas, atkūręs Lietuvos pilietybę, tuojau pat bėgs prašyti nuosavybės. Išvykusieji iki 1940 m. savo nuosavybę pardavė. Tie, kurių nuosavybę neteisėtai nusavino, ir kurie nebuvo Lietuvos piliečiais iki 2001 m. pabaigos, t. y. LR piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo galiojimo metu, pagal LR Aukščiausiojo teismo išplėstinės kolegijos išaiškinimą, neturi teisės net kreiptis į teismą dėl termino pateikti prašymus pratęsimo, t. y. tiems asmenims galimybė yra panaikinta visiems laikams, bet tai nereiškia, kad pasaulinės žydų organizacijos šio klausimo nekelia ir nekels. Š. m. birželio 22–23 d. šiuo klausimu Lietuvos Vyriausybėje numatomas su-

sitikimas su tarptautine komisija, sudaryta būtent šiam klausimui spręsti, ir Pasaulio žydų turto restitucijos organizacija. Komisijos nesvarsto pilietybės ir turto grąžinimo klausimų.

Atsiprašau naujai paskirto vidaus reikalų ministro. Nieko asmeniškai. Ir nereikia visko suversti teismų praktikai. Į teismą asmuo kreipiasi tik po to, kai gauna atsakymą iš vidaus reikalų ministro ir mano, kad jo teisės yra pažeistos. Taigi, ministro sprendimas pirmiau, teismo sprendimas – tik po to. Baisiausia, kad mūsų valstybės nuomonė pilietybės klausimu keičiasi visiškai nuspėjamai, nekreipiant jokio dėmesio į valstybės istoriją ir jos piliečių išgyventas kančias. Lietuva – ne Indija, kur vien Mumbajuje gyvena per dvidešimt milijonų gyventojų. Lietuva – maža, istorijos negandų iškankinta valstybė. Kodėl mes nesirūpiname jos oria ateitimi?

LŽB pirmininkė Faina Kukliansky

LIETUVOJE JAU VEIKIA RABINATAS

Ilgiau nei pusę metų Lietuvos ir Vilniaus žydų bendruomenės (LŽB) oficialiai neturėjo savo rabino. Norą dalyvauti LŽB ir Lietuvos žydų religinės bendruomenės (LŽRB) paskelbtame atvirame konkurse pareiškė per 30 garbių pasaulio rabinų iš JAV, Vokietijos, Anglijos, Izraelio, Baltarusijos, Latvijos, Rusijos.

Kai kurie kandidatai buvo pakviesti į Vilnių prisistatyti bendruomenei. Susipažinus kilo mintis pakviesti darbuotis du rabinus, kurie gali įkurti rabinatą, papildyti vienas kitą ir teikti daug judėjams reikalingų paslaugų: organizuoti edukacinę veiklą, įtraukti į sinagogos veiklą jaunimą, organizuoti Toros ir tradicijų mokymo seminarus (*kolel-Tora*), atidaryti sekmadieninę vaikų mokyklėlę, mokyti kašruto, padėti pasirengti gijurui, atlikti apipjaustymo (*brit milah*), vestuvių (*chupa*) ritualus, civilinių aktų

registraciją sinagogoje, suteikti žydiškos kilmės patvirtinimo dokumentus, įrengti mikvą (*mikvah*).

Rabinai Kalev Krelin ir Shimshon Daniel Izakson paskirti LŽB ir Vilniaus choralinės sinagogos rabinais, kurie kartu padės ir kitoms Lietuvos žydų religinėms bendruomenėms. LŽB ir LŽRB pirmininkai nutarė atsisakyti vyriausiųjų rabinų „titulų“, nes jie prieštarauja Gaono ir litvakų religinėms tradicijoms.

Rabinas K. Krelin gimė 1969 m., studijavo Maskvos valstybiniame universitete. 1988 m. repatrijo į Izraelį, kur mokėsi įvairiose ješivose ir garsioje Jeruzalės „Aran“. Dirbo dėstytoju Kopenhagos žydų akademijoje, bendruomenės rabinu Vokietijoje ir sinagogos „Young Israel“ (JAV) rabinu. Nuo 2012 m. rudens gyvena Rygoje su šeima ir dirba rabinu. Savo darbą Latvijoje rabinas K. Krelin derina su rabino darbu Lietuvoje.

Rabinas S. D. Izakson gimė 1987 m., sulaukęs keturiolikos pradėjo mokytis Maskvos ješivoje „Torat Chaim“. 2005 m. repatrijo į Izraelį, kur tęsė judaikos studijas Jeruzalėje, ješivoje „Ateret Israel“. Gavęs rabino licenciją (*smicha*), 4 metus dirbo Vitebsko bendruomenės rabinu. Europos rabinų taryba įvertino rabiną S. D. Izakson už ypatingus darbo su jaunimu nuopelnus. Rabinas kartu su šeima dirba ir gyvena Vilniuje.

Rabinų K. Krelin ir S. D. Izakson būsimą darbą Lietuvoje palaimino Europos rabinų tarybos prezidentas Pinchas Goldschmit ir ješivos „Torat Chaim“ vadovas rabinas Moshe Lebel.

Rabinatas spręs visus klausimus, kurie aktualūs nuo žmogaus gimimo iki mirties. O „Beigelių krautuvėlėje“ taip pat atsiranda nauja rubrika, kurioje rabinai dalsys savo išmintimi. Kviečiame skaityti!

Kalev Krelis. Eugenijaus Barzdžiaus nuotr.

Gerbiamieji Lietuvos žydų bendruomenės nariai, Lietuvos žydai, Lietuvos gyventojai!

Norėčiau su Jumis pasidžiaugti, kartu pasidalyti jauduliu ir mintimis mudviem su rabinu S. D. Izaksonu pradedant darbą Lietuvoje. Man labai didelė garbė ir sykiu didelė atsakomybė dirbti šį darbą. Bet kartu man tai dar ir labai įdomus iššūkis.

Iki atvykdamas į Lietuvą aš turėjau labai įdomią darbo patirtį. Turiu ne tik rabino, bet ir fiziko bei matematiko išsilavinimą. Todėl darbas man visada yra tarsi įdomiai suformuluoto uždavinio sprendimas. Taip aš matau savo kelią tarnaudamas Kūrėjui. Turiu mokytojo darbo patirties, nes dirbau Kopenhagoje, žydų mokykloje, vėliau dirbau bendruomenės rabinu labai įdomiame Vokietijos mieste Heidelberge, garsiajame universiteto miestelyje. Vėliau daug metų dirbau rabinu sinagogoje Niujorke, tuo pačiu metu dėstydamas matematiką, fiziką ir Talmudą Niujorko žydų mokyklose. Prieš atvažiuodamas į Vilnių taip pat buvau (ir tebesu) Rygos religinės bendruomenės rabinu.

Ir štai dabar aš atsidūriau Jūsų šalyje. Galima ilgai lyginti šį darbą su tais, kuriuos aš dirbau anksčiau, bet svarbiausia užduotis, kurią aš matau per savo

patirties prizmę, – pasistengti iš naujo įvertinti rabino vaidmenį ir uždavinius žmonių akimis, pakeisti dėl daugelio priežasčių susiformavusią Lietuvos žydų (kaip, beje, ir ne žydų) nuomonę.

Lietuva – šalis, turinti didžią žydų praeities istoriją. Todėl visi, kurie vienaip ar kitaip apeliuoja į Lietuvos rabinatą arba žydų identitetą, daro tai remdamiesi šios praeities perspektyva. Labai daug pastangų ir dėmesio skiriama siekiant išsaugoti šio krašto, kuris iš tiesų yra didelės dalies šiuolaikinės žydų išminties ištakos, praeities atminimą. Bet...

Man atrodo, kad siekiant įgyvendinti uždavinį – išsaugoti šią istoriją – net nebūtinai rabinas. Bent jau Lietuvos rabinas Lietuvoje. Tai gali daryti tiek istorikai, tiek rabinai. Izraelyje (ir ne tik) veikia įvairios ir kitos organizacijos, studijuojančios „Lietuvos Toros studijų mokyklos paveldą“. Jų atstovai atvažiuoja čia, dirba archyvuose, susitinka su vietos valdžios atstovais, siekdami įamžinti vieną ar kitą vietovę – ar tai būtų laidojimo vieta, ar pastatai, kuriuose prieš daugelį metų studijavo „Lietuvos Torą“, kaip ją dabar išdidžiai vadina. Jie kreipiasi ir į mane, ir man yra garbė jiems padėti tai daryti – įamžinti tas vietas, kur buvo mokomasi Toros pagal tuos metodus, pagal kuriuos ir aš turėjau garbę jos mokytis iš savo mokytojų, šlovingos „Lietuvos mokyklos“ šalininkų. Bet ne tam aš čia atvykau. Tai yra, toli gražu ne tik tam.

Daugiau ar mažiau, bet šiuo metu šioje šalyje gyvena žydų. Jie gimsta, moko, tuokiasi, skiriasi, miršta... Daugelis, galbūt net absoliuti dauguma, sugeba išsiversti ir be rabino pagalbos. Jie prisimena rabiną, kai jiems reikia macų Pesacho šventei, pamiršdami, kad rabinas ir parduotuvė nėra vienas ir tas pats. Taip, tai – rabino pareiga, kad jiems būtų paprasčiau macų įsigyti. Bet... Man vis dėlto atrodo, kad pagrindinė rabino užduotis – tapti Lietuvos žydams RABINU, RABU.

Liko tik suprasti, kas gi tai yra...

Aš manau, kad bus sudėtinga iš karto atsakyti į šį klausimą. Kad tai suvoktume, mes su rabu Izaksonu supratome

būtinybę steigti Lietuvoje rabinatą. O kas gi yra rabinatas? Tai yra visa sistema, kuri galės pateikti sprendimus techninių problemų, kurios gali iškilti Lietuvos žydams (ir ne tik žydams). Yra lengva (nors ir brangu, bet lengva) retkarčiais atsivežti košerinio maisto konteinerį iš Izraelio arba iš Amerikos, arba iš Prancūzijos. O štai bendradarbiauti su Lietuvos gamyklomis, siekiant jose rasti košerinių maisto produktų (kartu padedant šioms gamykloms rasti pasaulyje naujų rinkų) – tai jau nebe prekybos agento, o rabino užduotis. Tai – reguliaraus, o ne epizodinio žydų gyvenimo šalyje užtikrinimas. Kad būtų galima visada (o ne tam tikromis valandomis) ateiti į sinagogą, ji turi tapti ne tik maldos (kuri žydui apskritai trunka ne daugiau kaip pusantros valandos per dieną) vieta, o Toros, kuri, kaip žinia, skamba „dieną ir naktį“, vieta. Kad visada būtų galima ateiti ir atlikti naujagimio sūnaus apipjaustymą, kad žydų vestuvės taptų pripažintos valstybės registracijos dalimi, nes tai paskui dažnai padeda rabinui lengviau spręsti šeiminius konfliktus ir sutuoktinių manipuliacijas, jeigu, neduok Dieve, įvyktų skyrybos. Taip, taip, mes įpratę galvoti ir apie liūdniąsį santuokos pabaigą. Kalbant apie liūdnius dalykus – yra ir „paskutinė stotelė“, kurios niekam nepavyks išvengti, šiuo atveju irgi reikalinga rabino pagalba. O pagrindinė užduotis – tai, žinoma, sukurti tokią atmosferą ir pasiekti supratimą, kad žmonės suvoktų, jog rabinas – tai mokytojas, patarėjas, padėjėjas, bet jokių būdu ne tas asmuo, kuris prisiims atsakomybę už mūsų visų santykius su Kūrėju. Būtent siekį ištaisyti šią klaidą, atrodo, aš suprantu kaip savo pagrindinį uždavinį – ne „padaryti už jus“ jūsų darbą prieš Aukščiausiojo veidą, o padėti jums susirasti nišą atliekant šį darbą tiek formaliai (o tam ir reikalingas rabinatas), tiek realiai – būti tuo, kuris susiras tas žydų sielų stygas, kurios laukia momento, kad atidarytų mažas dures prieš Jį.

Be abejo, rabinas turi sakyti kalbas sinagogoje, sėdėti pagrindinėje vietoje ir t. t. Bet nejaugi žmonės iš tikrųjų mano, kad tai ir yra jo užduotis? Už-

duotis (šiuo atveju rabinas reikalingas tiek žydams, tiek ne žydams) – padėti rasti atsakymus į klausimus, atsakymus, kurių šaltinis slypi Amžinojoje Išmintyje. O ten yra atsakymai, skirti ir verslininkui, ir studentui, ir tam, kuris turi bėdų šeimoje, su vaikais... Nereikia manyti, kad atsakymai jau paruošti. Jų reikia ieškoti, ir rabinas turi jų ieškoti kartu su tais, kurie pas jį atėjo ir ateis. O kol kas – mūsų rabinatas yra pasirengęs priimti norinčius atlikti sūnaus apipjaustymą, patvirtinti savo kaip žydo tapatybę, susituokti pa-

gal Toros įstatymus, neduok Dieve, jei reikia, išsiskirti. Mes taip pat padėsime tiems verslininkams, kurie nori rasti košerinio maisto rinkų. Jau labai daug kreipimusi yra apdorota, nuo darbo pradžios kelios Lietuvos gamyklos jau gavo sertifikatą, patvirtinantį, kad gamina košerinį maistą. Sertifikatas leidžia jiems sėkmingai plėsti prekybą Izraelio ir Amerikos rinkose. Dar keletas įmonių pradėjo šias procedūras. Taip pat sertifikatas, kad maistas košerinis, yra išduotas bendruomeninės „Beigelių krautuvėlei“ ir restoranui „Rišon“.

Sinagogoje jau vyksta reguliarios pamokos, kurias lanko keliasdešimt žmonių.

Tikiuosi, kad bendruomenės nariai palaikys mūsų iniciatyvą. Ne visiems dar aišku, kam to reikia, bet palengva rasis vis daugiau situacijų, kai žmonės pradės suprasti, kad reikia „atverti adatos ąselės dydžio dureles, ir Kūrėjas atvers viso pasaulio dydžio vartus“.

Mes būsimė laimingi, galėdami Jums padėti ir Jus palaikyti.

Rabinas Kalev Krelin

GYVŲJŲ MARŠAS – AŠTUNTAJĄ KARTĄ

Gegužės 5 d. grupė žmonių pajudėjo nuo Panerių traukinių stoties Panerių memorialo link. Ši žmonių grupė su Lietuvos ir Izraelio vėliavomis, gėlėmis, kartu su Izraelio valstybės ambasadoriumi Amir Maimon, reziduojančiu Lietuvoje, Lietuvos žydų (litvakų) bendruomenės pirmininke Faina Kukliansky, pasipriešinimo kovų dalyve Fania Brancovskaja, LR Vyriausybės kanclerio pirmuoju pavaduotoju Rimantu Vaitkumi, ėjo pagerbdami gyvenimus tų, kurie šiuo keliu grįžti negalėjo. Ėjo tam, kad savo pavyzdžiu parodytų: žuvusiųjų gyvenimas tęsiasi, jų viltys ir tikslai gyvena ateities kartoje.

Per pagerbimo ceremoniją LŽB pirmininkė kritikavo sprendimus neatkurti Lietuvos pilietybės Izraelyje ir Pietų Afrikos Respublikoje gyvenantiems žydams, kurie iš Lietuvos išvyko tarpukariu: „Mes jų (lietuviškų pasų – aut. past.) niekada neatidavėme savo noru, mes niekada jų neatsisakėme, o valdininkai mums sako, kad gal nereikėjo bėgti iš Lietuvos, kad viskas buvo gerai, (...) nesvarbu, kad tik 5 proc. iš pasilikusiųjų liko gyvi.“

Ambasadorius A. Maimon pabrėžė, kad izraeliečiams tai – oficiali šešių milijonų, žuvusių Europoje, atminimo diena. „Čia ir dar daugelyje Lietuvos vietų žemė yra permirkusi nekaltų žmonių krauju. Atminimo žvakės bus uždegtos prie masinių kapaviečių Kėdainiuose, Klaipėdoje, Šilutėje, Švėkšnoje. Tikiuosi, kad kitais metais jos degs prie visų masinio laidojimo duobių Lietuvoje“, – sakė ambasadorius.

Partizanė Fania Brancovskaja, Lietuvos žydų Izraelyje asociacijos pirmininko pavaduotoja Jarit Krakinovsky-Glezer, Šalomo Aleichemo gimnazijos mokinys Ervinas Tomas Trusovas – skirtingų kartų žmonės – liudijo: mes čia, mes išgyvenome. Niekada daugiau!

Tą pačią dieną Vyriausybės rūmuose vyko Pasaulio tautų teisuolių apdovanojimo ceremonija. Iki 2016 m. gegužės 888 Lietuvos piliečiai buvo pripažinti Pasaulio tautų teisuoliais. Renginyje kalbėjęs Ministras Pirmininkas Algirdas Butkevičius teigė, kad mūsų vaikai turi sužinoti apie XX a. žmonių patirtas kančias ir tuos, kurie bandė kančią sumažinti. „Tik pažindami savo krašto, savo žmonių istoriją, mes sukursime gražią, jautrią ateities Lietuvą“, – sakė A. Butkevičius.

Ceremonijos metu Izraelio valstybės ambasadorius Lietuvoje A. Maimon Pasaulio tautų teisuolių artimiesiems įteikė Garbės raštus ir medalius, kuriuose iškalti žodžiai: „Išgelbėjęs vieną gyvybę – išgelbėja visą pasaulį“.

Šiomet Pasaulio tautų teisuoliais (po mirties) pripažinti:

Kazys Grinius (1866–1950) ir Kristina Griniuvienė (1896–1987), Viktorija Jacinavičaitė (1897–1988) ir Elena Jacinavičiūtė (1895–1975), Juozas Petrulis (1904–1975), Balys Simanavičius (1907–1984), Konstantin Sokolovskij (1885–1962) ir Viktorija Sokolovskaja (1888–1963), Helena Talkevičiūtė (1899–1986), Juozas Zaveckas (1891–1978) ir Marcelė Zaveckienė (1900–1971).

Rachel Margolis prie buvusios Vilniaus geto bibliotekos, 2006 m. Ray Vysniauskas nuotr.

2015-ųjų birželio šeštąją Rachel Margolis mirė Izraelio ligoninėje, apsupta ją mylinčių artimųjų. Ji išėjo nugyvenusi ilgą gyvenimą, daug pasiekusi Holokausto edukacijoje, palikdama dukrą su vyru ir du anūkus. Savo autobiografijoje R. Margolis rašė, kad kol draugų atminimas gyvena joje, jie iš tiesų nėra mirę. Rachel irgi nėra mirusi, aš ją labai puikiai prisimenu ir dėkoju likimui, kad sutikau šią sąžiningą, kuklią, bet drąsią asmenybę. Draugai ir kolegos pirmiausia prisimena, kad visą savo gyvenimą ji elgėsi etiškai, o susidūrusi su neteisybe į kompromisus nesileisdavo.

Dabar, rašydamas šį tekstą, vėl skaitau Rachel biografiją. Ir suprantu, kad ji buvo pakykė vaikas. Man ji labai panaši į septintojo dešimtmečio vidurinio-sios klasės kultūrinės aplinkos jaunimo atstovę. Iš pradžių Rachel mokėsi jidiš mokykloje, vėliau – lenkų gimnazijoje, pati išmoko rusų kalbą. Lenkiškajame Vilniuje dar iki karo ji su bendraamžiais buvo labai susirūpinusi socialiniu teisingumu ir nelygybe. Susitikdavo konspiracinėse grupėse, platino kairiųjų literatūrą, o keletas iš jų ratelio net buvo suimti. Ši ankstyva komunistinė veikla padėjo partizaninio pasipriešinimo laikotarpiu ir vėliau, gyvenant sovietinėje Lietuvoje, kai Rachel baigė mokslus ir dirbo Vilniaus universitete.

Pirmoji autobiografijos dalis skirta vaikiškiems dalykams, atsiminimams, giliai įstrigusiems į sąmonę – tai gėlių spalvos, vabzdžių elgesys ir kiti dalykai, kurie žavi vaikus. Ši dalis nenoriai užleidžia vietą pasakojimui apie slėpimąsi „arijų pusėje“, gyvenimą Vilniaus gete, o tada – partizaninio gyvenimo nuotru-

šalia mūsų gyvena daug didžiųjų moterų ir vyrų, kurie savo kasdieniais darbais daugybę metų kūrė ir kuria Lietuvos ir Izraelio valstybes ateities kartoms. Skubėdami neretai tuos šviesulius pamirštame, nepastebime, kad jie užgesa. Šių metų birželį suėjo metai, kai mus paliko viena iš jų – dr. Rachel Margolis. Savo prisiminimais apie gerą draugę, kolegę, mokytoją „Beigelių krautuvėlėje“ dalijasi biologas doc. dr. Jurgis Stašaitis ir buvęs bendradarbis Valstybiname Vilniaus Gaono žydų muziejuje Geoff Vasil. „Taip, Rachel – tikrai, ji tikrai buvo: bibliotekininkė, biologė, partizanė – močiutė šviesiomis akimis“, – prisimena jis. G. Vasil parengė didelės apimties pasakojimą „Biblioteka laiko pabaigoje“, kurį galėsite surasti bendruomenės puslapyje anglų kalba, kurį jis kuruoja (<http://www.lzb.lt/en>). Pateikiame pasakojimo ištrauką.

pas: iš pradžių – prie Naručio ežero, o paskui – Rūdininkų girioje.

Rachel rašytiniame šaltinyje pirmą kartą sutikau apie 2005 m., kai skaičiau literatūriniame žurnale iš Tel Avivo publikuotus žydų, išgyvenusių Vilniaus getą, prisiminimus. R. Margolis rašė apie Vilniaus geto biblioteką. Vėliau ėmiau domėtis ir sužinojau, kad Vilniaus getas tikrai buvo miestas mieste, o geto bibliotekos skaitykla buvo ramybės oazė, beveik šventa vieta, kur kalinių sielos atsigaudavo. Rachel rašė ir apie Jungtinę partizanų organizaciją (JPO), prie kurios prisijungė. Kovotojai naudojo bibliotekos rūšį kaip šaudyklą treniruotėms. R. Margolis pateikė skaitytojų ir knygų skolinimosi statistiką, kuri man pasirodė labai keista. Kas kaupia statistinius duomenis, kai getas laukia paskutinės kelionės į Panerius? Paaiškėjo, kad skrupulingą statistiką kaupė bibliotekos vadovas. Buvo net organizuojamos šventės, kai pasiekiamas naujas paskolintų knygų rekordas. Pati statistika stebina. Gali tikėtis, kad skaitomiausia literatūra padėjo užsimiršti, pabėgti nuo realybės, ir tokios tikrai paskolinta nemažai, bet pati populiariausia knyga, turėjusi ilgiausią laukiančiųjų sąrašą, buvo apie armėnų genocidą, 1915 m. įvykdytą Osmanų imperijos: Franz Werfel. Keturiasdešimt Musa Dago dienų. Buvau priblokštas.

Kai Vilniaus Gaono muziejaus direktorė davė man R. Margolis adresą, suvokiau, kad ji – Izraelyje. Aš parašiau Rachel tikrą laišką ant popieriaus (prieš kelerius metus tai nebuvo ypatinga reikybė), ir ji man atrašė. Esu tikras, kad bandžiau jai perteikti kai kurias savo

mistines idėjas apie bibliotekas. Esu tikras, kad man nepavyko. Vietoj to, kad nurašytų mane, ji parašė ilgą ir išminčią laišką lietuviškai, teigdama, kad nemoka anglų kalbos. Rachel rašė, kad vasarą grįš į Lietuvą ir turėtume susitikti. Kai ji atvyko, aš jau kurį laiką savanoriau Vilniaus Gaono muziejuje ir bandžiau sutvarkyti muziejaus turimą Vilniaus geto įvykių chronologiją. Šį darbą pradėjo getą išgyvenusi Evgenia Bieber, kuri muziejuje nebedirbo dėl suprastėjusios sveikatos.

R. Margolis atvyko ne atostogauti. Kaip ir ankstesniais metais, ji atvyko savanoriauti muziejuje, kuriame dirbo nuo jo įkūrimo. Bandžiau sužinoti, kaip ji buvo įdarbinta iš ankstesnės Holokausto ekspozicijos direktorės Rachel Kostanian dar tada, kai muziejus egzistavo tik „ant popieriaus“. 1988 m. Emanuelis Zingeris, Regina Koplevich, ji ir dar keletas kitų sumanė muziejaus idėją ir ši pamažėle igijo formą. R. Margolis kreipėsi su prašymu įdarbinti, klausimo, priimti ar ne, net nekilo: ji sklandžiai kalbėjo ir rašė penkiomis ar šešiomis kalbomis, tarp jų jidiš ir lenkų, o Holokaustą išgyveno asmeniškai ir kaip Vilniaus žydė, geto gyventoja, ir kaip žydų partizanė.

Pirmas mūsų susitikimas nebuvo įspūdingas. Ji atrodė kaip jaunesnė mano močiutės versija. Atrodo, paspaudėme vienas kitam rankas, paklausiau, kur ji apsistojus, ji paminėjo butą ir gatvę, kurioje gyvena. Sutarėme daugiau pabendrauti per vasarą – juk dirbsime kartu. Pirmasis įspūdis pamačius Rachel – vis dar graži, šiek tiek vyresnė, santūri, bet atvira pasauliui moteris (tada jai buvo per aštuoniasdešimt). Tą

vasarą ji nuolat skubėjo: vedė ekskursijas grupėms muziejuje ir buvusioje geto teritorijoje Vilniaus senamiestyje, dalijo interviu Lietuvos žurnalistams. Beveik nebuvo progos su ja pasikalbėti, be to, tyrinėčiau kelis prieinamus šaltinius, bandydamas išsiaiškinti, kurią dieną, iš kokios Baltarusijos gyvenvietės ir kiek tiksliai žydų buvo nužudyta Paneriuose. Galiausiai prireikė paskaityti ir Vilniaus lenko, žurnalisto Kazimierz Sakowicz, gyvenusio Paneriuose ir stebėjusio masines Vilniaus žydų žudynes, dienoraštį. Jis matė atvežamas grupes, girdėjo šaudymą ir pastebėjo, kad niekas iš atvykusiųjų negrįždavo. Jis pradėjo užsirašinėti skaičius: kokią dieną ir kiek atveža žmonių. Buvau girdėjęs, kad R. Margolis prisidėjo prie jo sudarytų sąrašų iššifravimo ir jos dėka K. Sakowicz liudijimas sulaukė pasaulio dėmesio – vienas kalendoriaus puslapis su skaičiais ir datomis buvo eksponuojamas trečiajame kambaryje apačioje, o direktorė man sakė, kad Margolis tvarkė jo raštus ankstesniais metais. Norėdamas pacituoti šaltinį korektiškai, paieškojau angliško vertimo internete ir aptikau, kad tai Yitzhak Arad darbas, išleistas Yale University Press. Vienoje vietoje R. Margolis buvo paminėta kaip sąrašų radėja ar panašiai. Man pasirodė keista, nuėjau jos paklausti. Margolis seniai žinojo, kad egzistuoja slapti dokumentai – K. Sakowicz dienoraštis, bet neturėjo galimybės jų pamatyti iki 1989 m., kai jai buvo sudarytos sąlygos susipažinti su tam tikrais fragmentais. Ji suprato, kas tai per sąrašai, galbūt seniai tai įtarė. Galiausiai fragmentai buvo perduoti naujai įkurtam Lietuvos nacionaliniam muziejui. Vilniaus Gaono muziejus saugo tik mažą rinkinio dalį. R. Margolis man sakė, kad galiausiai galėjo susipažinti su visu rinkiniu. K. Sakowicz rašė ant bet kokio popieriaus, kokį tik galėjo rasti: servetėlių, receptų, sąskaitų, tapetų, medienos gabalų. Ilgiau nei metus Rachel šifravo sunkiai įskaitomą rašyseną, ir besistengdama susigadino akis. Ar niekas nebandė perskaityti šių sąrašų dėl prastos rašysenos? Taip, iš dalies, sakė ji, bet labiau dėl to, kad niekam tie sąrašai nerūpėjo. Arba nenorėjo, kad informacija būtų paviešinta. Kokia kalba dienoraštis parašytas? Lenkų, žinoma. O juk tada Vilniuje lenkiškai kalbėjo visi. Man atrodo, Rachel tada sakė, kad

jos pirmoji kalba buvo lenkų. Tylėdamas išklausiau ją ir paklausiau, kodėl Yitzhak Arad yra nurodomas kaip knygos autorius. Ji nutilo ir nebenorėjo ta tema kalbėti. Ji sakė, kad vienintelis svarbus dalykas yra tai, kad informacija žinoma pasauliui ir jai nerūpi kieno garbei. Aš užsiminiau, kad pažįstu gerą teisininką, bet ji tik šyptelėjo.

Tą pačią vasarą mane ir dar du muziejaus savanorius užpuolė vaikėzai. Gavau smūgį. Jie pabėgo. Kitą dieną Rachel į muziejų atėjo anksčiau už mane ir sužinojo apie nemalonų incidentą. Ji pasitiko mane tarpduryje, išsprendusi rankomis į šonus, ir paklausė, ar man viskas gerai. Atsakiau, kad taip, tai buvo atsitiktinis išpuolis. Tada jos kūno kalba pasikeitė, ji tarytum paaukštėjo ir paklausė: „Gal mums reikėtų eiti jų ieškoti?“ Ji nejuokavo. Ši moteris buvo pasiruošusi surasti vaikus ir juos pamokyti. Gerokai vėliau supratau, kad ji priėmė mane į, taip sakant, savo partizanų būrį tada, kai paklausiau apie K. Sakowicz dienoraščio autorystę. Neabejoju, kad ji būtų puolusi tuos vaikėzus gatvės muštynėse ir, tikriausiai, būtų nugalėjusi.

Kitą kartą Rachel Margolis man pasakojo apie partizanų himną. Žinau, kad šią istoriją ji pasakojo daug sykių, bet noriu ją perpasakoti taip, kaip girdėjau asmeniškai. Ši daina gana gerai žinoma Izraelyje ir tapo žydų pasipriešinimo himnu visoje Europoje, ne tik Lietuvoje. „Zog nit keynmol“ („Niekada nesakyk“) buvo pagrindinis garso takelis septintojo dešimtmečio filme apie Vilniaus partizanus, kurį kaip tik žiūrėjau tą vasarą. Muziejuje buvo stendas su natomis ir žodžiais keliomis kalbomis, taip pat jaunuolio Hirsh Glik nuotrauka. Nežinojau, kad stendo autorė – Rachel. Ji man sakė, kad pažinojo H. Glik. Vieną šaltą žiemos dieną ji susitiko Hirsh Vilniaus geto skverelyje, kuris buvo netoliese (dabar ten stovi Šiuolaikinio meno centras). Hirsh buvo labai susijaudinęs, nes ką tik parašė poemą, kurią būtinai norėjo padeklamuoti Rachel. Buvo nepaprastai šalta ir pro šalį einantys praeiviai žiūrėjo į juos kaip į du kvaištelėjusius vaikus, galbūt – įsimylėjęlius, kurie baigia mirtinai sušalti. Hirsh skaitė poemą, o Rachel klausėsi ir jautė, kaip kausito šaltis. Ji pradėjo girdėti melodiją, kuri labai tiko žodžiams. Tai buvo melodija

iš matyto rusiško filmo. Kai jis baigė skaityti, Rachel pasakė jam apie dainą ir vėliau, pritaikę žodžius melodijai, jie pasiūlė JPO šią dainą kaip himną ir atliko štabe. Organizacijos lyderiai pritarė. Jie labai džiaugėsi, kad bent tokiu būdu prisidėjo prie pasipriešinimo.

Kartą Žaliajame name ji man asmeniškai pasakė, kad nėra tikra, ar dar grįš į Lietuvą kitomis vasaromis. Tai įvyko dar prieš tai, kai Lietuvos prokurorai sakė norį apklausti ją dėl nusikaltimų, kuriuos, jų teigimu, galimai padarė partizanai Fania Brancovskaja ir Yitzhak Arad. Rachel norėjo atkeršyti savo tėvų ir brolio žudikams, bet tam nebuvo progų miškuose, jos partizaninė kova nebuvo įspūdinga. Ji sakė, kad keliauti sunku dėl amžiaus, be to, dukrai ji reikalinga Izraelyje. Jos dukra Emma buvo ką tik pagimdžiusi antrą vaiką ir Rachel manė, kad jos pareiga – padėti. Apie 2000-uosius Rachel persikėlė į Recho-votą (Rehovot) arba Rišon Lecijoną (Rishon-LeTsiyyon), piečiau Tel Avivo. Tuo metu Dovid Katz kaip tik pradėjo kalbėti Holokausto tema ir bandė naudoti Rachel istoriją savo propagandos tikslais. Rachel nieko nebijojo, o mažiausiai – Lietuvos biurokratų popierinių antisemitinių išpuolių. Aš manau, kad jos neatvykimo priežastis buvo senatvė ir rūpinimasis šeima.

Bibliotekininkė, biologė, dama su geromis mėlynėmis akimis ir garbanotais plaukais, klasikinės muzikos, gėlių, prancūzų literatūros žinovė, partizanė, kovojusi tamsiuose pelkėtuose miškuose, per kuriuos kadaise traukėsi sutriuškinta Napoleono armija... Ji – mano močiutė su AK-47, ji – bibliotekininkė, kuri laiko dvivamzdį po registratūros stalu ir lėtai slenkančiomis dienomis sau kartoja ilgas Nyčės ištraukas vokiečių kalba. Bet Rachel tikra, aš sutikau ją, ji mano draugė, nors ir neturėjome laiko aptarti visų bendrų interesų ar kartu pašaudyti. Manau, mes susitiksime vėl. Kurioje nors bibliotekoje, kur moteris su akiniais registratūroje suraukusi antakius piktai parodys mudviem ženklą „Prašome naudoti duslintuvus, kai šaudote į taikinius bibliotekoje. Jūsų gerumas vertinamas bibliotekos lankytojų.“ Arba... kolegų partizanų...

Geoff Vasil

Rachel Margolis ne vieną dešimtmetį dirbo Vilniaus universitete, Gamtos mokslų fakultete, Zoologijos katedroje. Čia ji dėstė, ruošė jaunus biologus, dirbo mokslinį darbą. Vienas iš artimų R. Margolis pažinusiųjų – doc. dr. Jurgis Stašaitis. „Liko malonūs atsiminimai apie šią neeilinę, nuoširdžią asmenybę. Kai vasaromis grįždavo iš Izraelio, dažnai susitikdavome. Važiuodavome pasivaikščioti po jaunystę menančias vietas. Esu dalyvavęs jos vedamoje ekskursijoje po Vilniaus getą. Tą kartą jos pasakojimą įrašiau, turiu jį, jei kartais kam būtų įdomu“, – pasakojo J. Stašaitis.

J. Stašaičio namų bibliotekoje – ir septyniasdešimtmečio proga jam dedikuota Rachel prisiminimų knyga. Remdamasis ja ir asmeniniais pokalbiais jis parengė tekstą „Beigelių krautuvėlei“: „Mums ir ateinančioms kartoms Rachel talentingai parašyta atsiminimų knyga „Немного свема во мраке : воспоминания“ (2006) neleis pamiršti jos gyvenimo: saulėtų jaunystės dienų, karo baisumų, Holokausto siaubo, pagrindinės veiklos gete, partizaninio pasipriešinimo metų ir pokario dešimtmečių.“

Prisimename Rachel Margolis

Rachel turėjo tvirtas pažiūras į gyvenimą ir santvarką. Drąsiai gynė savo įsitikinimus ir beveik niekada nekeisdavo nuomonės. Užaugusi lenkiškajame Vilniuje ji nepritarė tam faktui, kad Vilnius 1939 m. grįžo Lietuvai. Matė sovietinės sistemos „negeroves“, kaip ji jas vadino, bet tikėjo ateitimi. Tvirtino, kad nė viena santvarka nėra ideali. Pritarė Lietuvos nepriklausomybės atkūrimui. Persikėlusi į Izraelį, pas dukrą, ji kasmet viešėdavo Lietuvoje. Daug dirbo Žydų muziejaus archyvuose, vesdavo buvusio geto vietoje ekskursijas, lankydavosi Paneriuose, labai mėgo buvoti savo jaunystės vietose. Kokia ji buvo laiminga čia, kasmet viešėdama! „Čia mano namai“, – sakydavo. Liūdėdavo, kai ateidavo laikas išvykti.

Apie šeimą

Rachel beveik visą gyvenimą praleido Vilniuje. Augo pasiturinčioje šeimoje, nieko nestokodama. Namuose mokėsi mu-

zikos, prancūzų kalbos. Tėvas buvo garsus Vilniuje gydytojas rentgenologas. Nuomojosi šalia Neries Žaliojo tilto septynių kambarių butą, kur buvo rentgeno aparatūra, gydytojo kabinetas, priimamasis. Buvo labai užimtas, net pietaudavo pasukubomis ir jokioms pramogoms neturėjo laiko. Buvo labai taupus – brangiai kainavo nuoma, išlaidos šeimai, o dar rėmė giminaičius, mokėjo už jų mokslą. Vis taupė. Vėliau nupirko namą su sodu Vilniaus gatvėje, o Valakampiuose pastatė gražų vasarnamį. Rachel mama šeiminkavo namuose. Iš vaikystės Rachel ją prisiminė gražią, aukštą, supinta kasa. Ji buvo išsilavinusi, mėgstanti muziką, linksma moteris. „Mama mane labai mylėjo, bet niekada neturėjo kantrybės su manimi pabūti ilgiau. Žaisdavau viena“, – prisimena Rachel.

Apie getą ir partizaninį pasipriešinimą

Kai prasidėjo Antrasis pasaulinis karas, Rachel jau studijavo. Buvo pasirinkusi biologės specialybę. Bet tai truko neilgai. Naciai įsteigė getą, kur atsidūrė ir Rachel tėvai, o ji pati slapstėsi. Tačiau netrukus ji apsisprendė būti kartu su tėvais ir jaunesniu broliu. Atvykusi į getą, įstojo į pagrindinę organizaciją, ruošėsi sukilimui gete, kaupė ginklus. Ten susipažino su vienu iš pagrindžio aktyvistų Chaim Zaidelson, būsimu savo vyru. Gyvenimas gete buvo siaubingas. Žmonės badavo, gyveno didelėmis grupėmis. Dirbant už geto ribų kartais pavykdavo gauti maisto, bet geto sargyba jį atimdavo, kalinius mušdavo, neretą kalinį sušaudė. Visiškai buvo pamintas žmogaus orumas. Kiekviena ateinanti diena galėjo būti paskutinė. Bet vis tiek ruseno viltis išlikti: žmonės lankė geto biblioteką, veikė teatras, geto ligoninėje dirbo Rachel tėvas. Paneriuose jau nuolat buvo žudoma, vykdavo akcijos.

Geto kalinių kelias į Rūdninkų girią buvo vienintelis būdas išlikti gyviems ir kovoti su fašizmu. Ištrūkė jie naktimis keliavo į rytus. Reikėjo nužygiuoti beveik du šimtus kilometrų, dieną miškų tankmėse saugantis vokiečių, badaujant, einant pūslėtomis, nutrintomis kojomis. Pasiekę Naručio ežero apylinkes ir susitikę su Baltarusijos partizana, Rachel ir Chaim skaudžiai nusivylė: iš jų atėmė pinigus, laikrodžius, žiedus, striukes, net nuavė geresnius batus. Su nedidele grupe Rachel pavyko

R. Margolis pasakoja apie savo išgyvenimus Vilniaus gete VU GMF studentams biologams, 1970 m. J. Stašaičio nuotr.

R. Margolis ir jos bendradarbė Bronė Usinienė prie Stirnių ežero, netoli Vilniaus, 2007 m. J. Stašaičio nuotr.

sugrįžti į Lietuvą. Iš R. Margolis pasakojimo prisimenu, kad ji sunkiai sirgo ir ilgai pragulėjo barako ligoninėje, jokiose ginkluotose operacijose nedalyvavo. Su džiaugsmu sutiko sovietų kariuomenės įžengimą į Lietuvą. Dar liepsnojo Vilnius, Paneriuose dar tvyrojo neseniai degintų lavonų tvaikas. Mylimi Rachel tėvai ir brolis buvo nužudyti likus savaitei iki vokiečių pasitraukimo.

Po karo

Po karo R. Margolis baigė Vilniaus universitetą. Besimokydama dirbo įstaigoje technine sekretore, vėliau įsidarbino bibliotekoje. Gyveno pusbadžiu, su vyru

Chaim glaudėsi šaltose, nekūrenamose patalpose. Gera išmoko lietuvių kalbą, tapo Vilniaus universiteto dėstytoja. Vėliau apgynė disertaciją, kurioje nagrinėjo Žemaitijos regiono trešnių veisles. Jai suteiktas docentės vardas. Gamtos mokslų fakultete dėstė darvinizmo kursą, vėliau – evoliucijos teoriją, variacinę statistiką, t. y. matematinių metodų taikymą biologijoje. Paskaitoms ruošėsi labai atsakingai ir skaitė jas puikiai. Vedė laboratorinius darbus, vadovavo absolventų diplominiams darbams. Buvo mylima studentų, o mums, biologams, ji buvo labai miela kolegė. Atostogų metu su savo vyru labai mėgo keliauti.

Vienturtė duktė Emma taip pat baigė Vilniaus universitetą. Mokėsi labai gerai – buvo gabi ir pareiginga studentė. Vėliau išteko ir apsigyveno Maskvoje. Ten parengė disertaciją, susilaukė dukrelės. Paskui Emma su šeima emigravo į Izraelį.

1986 m. staiga mirė R. Margolis vyras. Ji liko visiškai viena. Netrukus išėjo į pensiją ir visą savo energiją skyrė Žydų muziejiaus, kuris buvo uždarytas 1948 m., atkūrimui. O gimus antrajai anūkei, skubiai sutvarkė dokumentus ir išvyko į Izraelį, įsikūrė šalia dukros – buvo mylima senelė.

Jurgis Stašaitis

Naujos technologijos tiriant žydų kapines Europoje

Praėjusių metų rudenį Vilniuje vyko tarptautinė mokslinė konferencija, skirta kapinių tyrimams. Konferencijoje dalyvavusi doc. dr. Caroline Sturdy Colls, dirbanti Stafordšyro universitete ir atliekanti teismo medicinos bei genocido archeologinius tyrimus, sutiko papasakoti apie inovacijas.

Iki Holokausto visoje Europoje žydų kapinėse tautos istorija buvo saugoma. Ne veltui garsi rašytoja ir Europos žydų istorijos puoselėtoja Ruth Ellen Gruber teigia, kad žydų kapinių atkūrimas padėtų išsaugoti atmintį ir sugrįžti iš užmaršties. Per Holokaustą naciai žydų kapines matė kaip fizinę ir simbolinę žydų kultūros apraišką. Siekdami ištrinti žydų tautos pėdsakus, jie išniekino kapus: sunaikino paminklus, iškasė mirusiųjų kaulus, apiplėšė mauzoliejus ir kitus statinius kapinėse. Tarsi to būtų maža, naciai kapinėse vykdė egzekucijas. Masinės kapavietės dažnai buvo iškastos tų rankomis, kuriems egzekucijos ir įvykdytos.

Visame pasaulyje archeologai, tirdami istorines kapines, o teisminės archeologijos srityje – identifikuodami nepažymėtus laidojimus, naudoja išbandytus nustatymo ir kasinėjimo metodus. Tačiau žydų kapinių tyrimai taikant tradicinius archeologijos metodus visada buvo riboti.

Daugumai žydų kapinių iškilusi grėsmė: jos pažeistos, apleistos arba naudojamos kitais tikslais. Būtina nustatyti ribas, aprašyti kapines, kol praeities pėdsakai ir, dar svarbiau, žmonės, nėra prarasti. Šiam darbui gali būti įvairių kliūčių: dėl tankios augalijos ar net konstrukcinių liekanų kapinės sunkiau pastebimos, dažnai vandalų nuniokotos, ištrintos iš gyvųjų atminties. Tokių pavyzdžių yra ir Lietuvoje. Dėl blogos kapinių būklės dažnai manoma, kad iš jų nieko nelikę. Bet kaip patyrusi archeologė, tirianti istorines ir šiuolaikines laidojimo vietas, žinau, kad šių svarbių vietų pėdsakai išlieka paslėpti po žemės paviršiumi.

Anksčiau žydų kapinės detalai netirtos archeologiniais metodais, nes daugelis archeologų nesugebėjo suderinti mokslinio tyrimo ir religinių Halachos įstatymų reikalavimų. Dėl pastarųjų tradiciniai archeologinių kasinėjimų metodai dažniausiai žydų kapinėse nepriimtini, nes tikima, kad sutrikdžius kūno ramybę, ją praranda ir siela. Konfrontacija tarp

archeologų ir žydų bendruomenių buvo itin aštri, kai kasinėjimai būdavo vykdomi nacių žiaurių nusikaltimų vietose.

Tačiau realybė yra tokia, kad kapinėms grėsmė kyla dėl plėtos, kapai atsiveria dėl erozijos, gali atsirasti poreikis atkurti kapinių ribas, pažymėti kapus. Taip pat svarbu nepamiršti, kad ne visi kapinių elementai yra po žeme – tai ir laidojimo namai, ir mauzoliejai, kurie gali atskleisti daug naujos prarastos informacijos apie žmones ir bendruomenes. Be jokios abejonės, neinvaziniai metodai būtų vertingi tiriant žydų kapines Lietuvoje, ypač tas, kurioms gresia išnykimas.

Neinvazinė archeologija

Džiugu, kad archeologai dabar taiko daug neinvazinių metodų, kurie leidžia žydų kapines tirti taip, kad būtų išlaikoma pagarba religinei jų svarbai. Šie metodai įveikia iššūkius, kuriuos sukėlė ilgi irimo metai, ir padidina informacijos, kurią galima surinkti, apimtį. Taikant neinvazinius metodus atsiranda galimybė kitokiai edukacijai, informacijos apie žydų kapines sklaidai. Sujungiant trijų skirtingų dimensijų (3D) erdviškai tikslus duomenis su informacija apie žmones ir bendruomenes, susijusias su kapinėmis, įmanoma sukurti paveldo mechanizmus, kurie įamžina atminimą ir atskleidžia istoriją. Nors ir yra daug svarbių duomenų bazių, kuriose sukaupta įvairi informacija apie žydų kapines, neinvazinis archeologinis

1 pav. Nuotraukų palyginimas: viršuje – Oldernio Longy Common kapinės 1945 m. (Barney Winder nuotr.) ir ta pati teritorija dabar (Caroline Sturdy Colls nuotr.).

tyrimas leidžia papildyti šias platformas, sukurti labai tikslus virtualius turus šalia žemėlapių, dokumentų, nuotraukų ir kitos istorinės informacijos. Man tai pavyko sėkmingai atlikti Treblinkos koncentracijos stovykloje: buvo sukurtas virtualus turas, kuriame pristatoma archyvinė ir archeologinė informacija.

Pirminė kiekvieno archeologinio tyrimo stadija turi būti rašytinių šaltinių analizė. Tiriama istoriniai dokumentai, liudijimai, nuotraukos, įvairių laikotarpių žemėlapiai ir ortografinės, satelitinės nuotraukos, vertinamas tiriamos teritorijos dydis ir pobūdis. Okupavę Oldernio salą Normandijos salyne naciai ten pražudė tūkstančius priverstinių darbininkų, žydų ir kitų tautybių asmenų, iš visos Europos. Šimtai jų mirė ir buvo palaidoti individualiuose kapuose. Kitų kūnai niekada nebuvo rasti. 2010 m. aš inicijavau projektą, kuriuo siekiau nustatyti kapinių liekanas ir masines kapavietes Oldernio saloje. Pirmiausia buvo tiriami žemėlapiai, nuotraukos ir dokumentai, analizuojamos ortografinės nuotraukos, nustatoma kapinių vieta, charakterizuojami individualūs ir masiniai laidojimai. Buvo siekiama šiuos laidojimus surasti neardant dirvožemio, nes žinota, kad ten palaidota nemažai žydų. Rezultatų analizė parodė, kaip kapinės vystėsi nuo 1942 m. iki 1945 m., buvo nustatytas

individualių kapų eilių išdėstymas, aptiktos potencialiai masinės kapavietės ir teritorija, kurioje laidoti žydai. Kraštovaizdžio elementai, matomi istorinėse nuotraukose, dažnai padeda nustatyti kapinių vietą, o Oldernio kapinėse – žydiškąją zoną (1 pav.).

LiDAR nuotolinis skenavimas iš lėktuvo pagal sugertų ir atspindėtų lazerio signalų kiekį generuoja 3D vietovės modelius, kurie parodo reljefo ypatumus, net ir nematomus plika akimi, todėl gali būti naudojami nustatant laidojimus, kapinių ribas ir kitas struktūras. Be to, įmanomas skaitmeninis augalijos pašalinimas, todėl nustatyti laidojimus miškuose ar tankiuose sąžalynuose taip pat realu. Šį metodą aš sėkmingai pritaikiau ir nustačiau laidojimus miškuose prie Treblinkos koncentracijos ir Adampolio priverstinio darbo stovyklų (Lenkija), taip pat ieškodama nepažymėtų žydų kapinių Vlodavos regione, analizuodama individualias ir masines kapavietes Osvencime.

Antžeminiai LiDAR metodai (lazerinis skenavimas) sudaro galimybę macevas nuskenuoti 3D formatu. Sukurtas atvaizdas suteikia daug informacijos, nes įrašai geriau matomi nei plika akimi. Taip pat galima parengti virtualius turus, o naudojant 360 laipsnių fotografiją – leisti pamatyti vietą ir negalintiesiems atvykti.

Šiuo metu archeologai jau taiko nemažai geofizikinių metodų, kurie padeda vertinti palaidotas liekanas ir modeliuoti jas 3D formatu. Minėtų Oldernio kapinių ribos buvo nepažymėtos, taip pat nebuvo atskirtos zonos, kuriose laidoti žydai, o kuriose – kitų tautybių žmonės, kur buvo masiniai laidojimai. Naudojant laidumo tyrimus dirvožemyje nustatomi negilūs pokyčiai, kurie galėjo atsirasti dėl palaidotų palaikų. Taikant šį metodą, įmanoma nustatyti kapinių ribas, kapų eiles ir išdėstymą kiekvienoje teritorijoje (2 pav.). Taip pat tapo įmanoma nustatyti keletą masinių laidojimų kapinėse ir šalia jų. Taikant kitą metodą – tyrimą georadaru – elektromagnetinėmis radijo bangomis nustatomi netolygumai po žeme. Duomenys įrašomi 3D formatu, apdorojami kompiuterių programa ir nustatomi lai-

dojimų mastas ir prigimtis. Analizuojant šiuos naujus duomenis ir lyginant su surinkta istorine medžiaga pavyko identifikuoti iki tol nežinomus laidojimus ir ištirti kapų išdėstymą kapinėse.

Geofizikiniai tyrimų metodai buvo naudoti ir kitose tyrimų vietose laidojimams nustatyti, siekiant, kad vietos būtų pažymėtos ir nebūtų kasinėjamos vykdant plėtros projektus. 2016 m. rugpjūtį šiais metodais tirsiau nepažymėtus laidojimus ir nuniokotus antkapius Osvencimo kapinėse.

2 pav. Tyrimas georadaru (Caroline Sturdy Colls nuotr.)

Taikant neinvazinius archeologinius metodus ateityje bus galima:

- aptikti kapines, jų ribas, laidojimus ir jų turinį;
- aptikti (ir atstatyti) paminklus;
- tirti paminklų įrašus;
- aptikti ir apsaugoti masinius laidojimus;
- geriau suprasti kultūrinį genocidą, kuris buvo vykdomas kapinėse;
- išsaugoti teritorijas skaitmeniniu paveldu ir kurti šiuolaikinius edukacijos įrankius.

Taikant neinvazinius archeologinius metodus galima tirti:

- nepažeidžiant religinių įstatymų, susijusių su laidojimu;
- neatsižvelgiant į antžeminio sunaikinimo mastą;
- neatsižvelgiant į tiriamos teritorijos dydį;
- sukuriant tvarų, visapusišką žydų kapinių įrašą, kuris sukuria naujas atminimo ir edukacijos galimybes visame pasaulyje.

Caroline Sturdy Colls

„DAILĖS ĮVADAS“

SU RAIMONDU SAVICKU

Nuo praėjusio rudens sekmadieniais LŽB koridoriuose kvepia aliejiniais dažais. Jaukioje ir saulėtoje studijoje susitinka įsimylėję dailę ir be jos nebegalintys gyventi. Vieną tokių sekmadienį tapybos pamokoje apsilankė ir „Beigelių krautuvėlė“. Studijoje – gausybė molbertų ir įvairių sužetų dailės darbų, kurie laukia paskutinių potėpių. Atrodytų, vyrauja kūrybinė netvarka, bet dirbantieji prie molbertų labai susitelkę. Tik girdėti, kaip šnara celofanas, kuriuo išklotos grindys. Ant popieriaus lakštų jau kelias valandas kuriamas natūrmortas su vaisiais ir arbatinuku. Kol ruošiamasi peržiūrai, kalbamės su kursų vadovu, Savicko dailės mokyklos įkūrėju, dailininku Raimondu Savicku.

Ar seniai organizuojate mokymus įvairioms žmonių grupėms? Kaip susiklostė, kad tokie tapybos kursai atsirado LŽB?

Taip, Savicko suaugusiųjų dailės mokyklai – penkiolika metų. Praėjusią vasarą organizavome plenerą Molėtų r., prie Bebrusų ežero. Buvau plenero vadovas. Dalyvavo ir žydų bendruomenės narių, ir ne, ir profesionalių dailininkų, ir pradedančiųjų. Suvažiavo iš visos Lietuvos. Taip pat turėjome svečių iš Izraelio. Vėliau LŽB surengėme darbų parodą. Plenero sėkmė ir buvo pagrindinis akstinas LŽB įkurti mokyklą.

Kiek LŽB turite mokinių? Koks šių mokymų tikslas?

Kaip visada, iš pradžių, rudenį, norinčiųjų buvo labai daug, vėliau šiek tiek jų nubyrėjo. Dabar liko apie dvidešimt. Yra dvi grupės: labiau ir mažiau pažengusiųjų. Buvo tokių, kurie atėjo visai nesimokę. Turime programą, kuria remiamės. Teorija susieta su praktika. Dirbame nuo rugsėjo, tad pasiekėme neblogų rezultatų. Mokiniai jau žino, kaip elgtis su dažais, įveikia užduotis. Norime įdiegti tapybos, piešimo, dailės istorijos pagrindus, kad jie galėtų savarankiškai dirbti, tobulėti. Kursų pabaigoje vėl organizuosime parodą, jos atidarymas – birželio 16 d.

Radvilės Rimgailės-Voicik nuotr.

Ar tikrai būna taip, kad žmogus nemoka piešti?

Taip, todėl mes čia ir esame. Tiek muzikoje, tiek dailėje klausą, spalvų pojūtį turi pats surasti ir atskleisti. Per pirmas pamokas tai ir išryškėja. O žmogus tikrai nežino savo galimybių. Bet jeigu yra trauka – būtina išbandyti. Aišku, galbūt vienas geriau valdo linijas, o kitas turi idealią spalvinę klausą. Bet viskas ateina per darbą. Tie, kurie dirba kantriai kiekvieną sekmadienį, pasiekia puikius rezultatus.

Tai kiekvienas gali išmokti tapyti?

Tikrai ne, pirmiausia reikia turėti noro ir įdėti daug darbo. Dažnai žmonės pas mus net ir neateina, laisvalaikį renkami šokių, kalbas ar dar ką kitą.

O amžius – ne riba?

Kad jau taip paklausėte, amžius – riba. Dirbame su suaugusiais. Tad pradžia – studentiškas amžius, o pabaigos – nėra.

O nuo rudens?

LŽB tikrai rinksime naują grupę. Ir dabar, metų viduryje, vis atsiranda norinčiųjų. Bet negaliu taip priimti. Rugpjūčio 8–14 d. numatytas kitas pleneras, vėl toje pačioje vietoje, Molėtų r. Kviečiame dalyvauti.

Ką jums davė šie pirmieji dailės kursai LŽB?

Iš mokinių sulaukiu visokių klausimų, bet mane sunku nustebinti. Šioje grupėje orientuojamės į judaiką. Tapome sinagogas, susipažįstame su litvakų dailininkais. Toks kursas man yra pirmas, sužinau naujų dalykų. Drąsiai galiu teigti, kad su mokiniais dalijamės informacija.

Ačiū už pokalbį.

Salomėja Rybokienė

Už mūsų jau išrikiuoti molbertai, prasideja peržiūra. Nėra pavaizduota nė vieno panašaus arbatinuko. Vaisiai, draperijos vis kitaip išdėlioti, skirtingų atspalvių.

„Šiandien kūrėme natiurmortą su vaisiais ir indais. Itin dažnai valgio elementai buvo vaizduojami flamandų, olandų tapyboje. Mano diktuojamos spalvos, jų tonai parinkti taip, kad ugdytume jūsų tapybinę klausą. Pradėjome nuo kom-

Jevgenij Comik

pozicijos: sustatėme daiktus taip, kad jie nebūtų per daug centruoti, bet ir nenulstų į kampus. O paskui – pagrindiniai spalviniai deriniai: antras planas, draperijos, staltiesė ir kiti daiktai. Trys keturios pagrindinės spalvos. Paskui tiksliname. Formos ir detalės atsiranda vėliau“, – pasakoja R. Savickas.

Paskui vadovas aptaria pamokos rezultatus. Kiekvieno darbo autorių randa dėl ko pagirti, pateikia patarimų. „Spalvos neblogai parinktos, čia labai gražiai suderinta, vaisiai labai gražūs, geltona šilta ir šalta. Tą raudoną dar būtų galima tobulinti... Kompozicija, nežinau, viskas ant ribos. Tačiau vaisių santykiai ir formos – puikūs. Spalviniai tonai gerai dera su arbatinuku. Gražios smulkmenos. Čia pilka nuo pilkos

atskirta tik brūkšniu. Reikėtų pustoniais švelniai atskirti. Ir dar įdėčiau purpurinio kadmio... O čia – potėpiai su temperamentu, kiekviename pulsuoja gyvybė. Tame yra rafinuotumo... Kompozicija pavyko gerai. Belieka ne tiek daug. Padirbėti reikėtų ties fonu“, – analizuoja jis. Paveikslui sukurti vienos pamokos niekada neužtenka. Kitą kartą atėjus darbai sodrinami, taisomi, sukuriamos detalės. Pasibaigus peržiūrai, skubu paklausti, kaip dalyviai atsidūrė šiuose kursuose ir ar jų gyvenimai nuo praėjusio rugsėjo pasikeitė.

Ala Segal: „Esu pedagogė, su daile – nieko bendro. Kai buvo organizuotas pleneras, pamaniau, kad važiuosiu pailsėti, bet į rankas gavusi visus reikmenis pradėjau tapyti. Ir visai patiko, labai įdomu su dailininkais bendrauti. Parodose kitaip į darbus pradėjau žiūrėti. Matau ne tik siužetą, bet ir kaip, kokiomis spalvomis, kokia technika nutapyta.“

Salomėja Rybokienė:

„Kažkada jaunystėje piešiau, esu baigusi architektūrą. Kai sužinojau, kad vasarą bus pleneras, net šoktelėjau iš džiaugsmo – atsirado proga atgaivinti įgūdžius. Dalyvaudama R. Savicko kursuose pajutau, kad galiu ne vien apsiriboti rutininio darbu, bet dar turėti šį tą sielai. Net gatve eidama kitaip žiūriu į dangų, šaligatvį, pastatų

fasadus. Aš ieškau šešėlių, šviesos žaismo, mąstau, kaip galima geriau pavaizduoti.“

Jevgenij Comik: „Pradėjau visiškai atsitiktinai, žmona pasakė, kad reikia, paragino važiuoti į plenerą. Aš buvau visiškai prieš. O lūžis įvyko būtent plenerė.“

Frida Vitkauskienė

Jelena Comik: „Paskutinį kartą teptuką turbūt laikiau šeštoje ar septintoje klasėje. Aš visiškai nemoku piešti. Tad džiaugiuosi, kad jau galiu pavaizduoti arbatinuką. Bandau atrasti šešėlius, spalvas. Vyras labai nenorėjo į plenerą važiuoti. O dabar kaip pamišęs paveikslus tapo. Mes vieninteliai iš Kauno atvažiuojam.“

Inga Mališauskaitė: „Kaip ir dauguma, dalyvavau vasarą plenerė. LŽB pirmą kartą organizavo tokį plenerą, meno renginį, skirtą litvakų dailinin-

Inga Mališauskaitė

kams prisiminti. Tai – Junona Bertznitski idėja. Plenere buvo nuostabi atmosfera, ten ir susiformavo kompanija, kurios dauguma lanko šiuos kursus. Čia atitrūksti nuo buities, kalbi apie spalvas, kompoziciją, atspalvius. Paskui dažniau atkreipi dėmesį į mažų dalykų grožį, spalvos niuansus. Tai didelis džiaugsmas.“

Elen Janovskaja: „Šie kursai man – vaikystės svajonės išsipildymas. Taip susiklostė gyvenimas, kad prieš dešimt metų pradėjau mokytis juvelyrikos. O dailei vietos vis nebuvo, nors labai norėjosi. Žinoma, netapsim didžiaisiais menininkais, bet gausime puikius pagrindus. Gyvenimas tikrai pasikeitė. Nebeguli sekmadienį ant sofos ir nesvarstai, ką veikti.“

Viktorija Gudžiūnaitė: „Plenere nedalyvavau, atėjau tiesiai į kursus. Turiu labai smagų užsiėmimą sielai. Gailiuosi, kad anksčiau nieko nedariau ta linkme. Su daile nesu susijusi, esu informatikė. Dabar be dailės jau būna neramu. Namie dirbu tik su pastele. Bet jau ketinu važiuoti į sodą. Ten atsidariusi visus langus tapysiu aliejiniais dažais.“

Frida Vitkauskienė: „Mano gyvenimas po plenero pasikeitė. Man ir anksčiau vaikai sakydavo: „Mama, tu turi piešti, turi tuo užsiimti.“ Aš jaunystėje piešiau, bet mėgėjiškai, niekur nesimokiusi. Mano mama piešė, dėdė norėjo būti tapytoju. Tad namuose visi piešėme, tai buvo įprasta. Man labai trūksta laiko, išplėšiau jį iš kitų užsiėmimų. Kol kas negalvoju, kaip bus, kai kursai pasibaigs. Žinau, kad dar daug ko nemoku. Mokausi.“

Natalija Mockienė: „Ruošiuosi senatvei: kad turėčiau kuo užsiimti, kai jau nebegalėsiu niekur išeiti. Noriu piešti, bet kol kas nelabai išeina. Dabar norisi daugiau žiūrėti į dangų. Vis galvoju, kaip reikėtų piešti. Sudėtinga. Labai gerai, kad yra studija, į kurią ateini ir gali tris valandas būti.“

Kalbėjosi Radvilė Rimgailė-Voicik

VALIUS STAKNYS: esu dėkingas likimui ir Hermanui Perelšteiniui

Su Valiumi Stakniu malonu kalbėtis. Gyvenimas tada atrodo šviesus ir linksmas. Pilnas džiugių akimirkų ir nepaprastų atsitikimų. Reikia mokėti taip pažvelgti į kasdienybę. Galima viską prisiminti: Vilniaus, Kauno, Sankt Peterburgo, Rygos, Talino ir tolimojo Sibiro istorijas, įkvepiančius draugus, kolegas, dėstytojus, surasti vietos Nevos upei, jos kanalams ir buvusio Vil-

Valius Staknys su mokytoju Hermanu Perelšteiniu.
Asmeninio albumo nuotr.

niaus geto gatvelėms, repeticijoms, netikėtiems susitikimams ir, žinoma, operai. Dabar po Valiaus pieštuku gimsta ikonos. O mes susitikome pasikalbėti apie jo grafikos darbų parodą, eksponuotą Žydų kultūros ir informacijos centre, galerijoje „Šofar“, 2015 metų gruodį. Ją ten maloniai sutiko priimti centro direktorius Algimantas Gurevičius. Ant septyniolikos balto vatmano lapų – vienas už kitą ryškesni, humoro turintys siužetai, fantastinio pasaulio atspindžiai: nei laiko, nei formų ribų. Žiūrėti reikia įdėmiai ir per didinamąjį stiklą. Paroda vadinosi „Esu, nes esate vilniečiai“. Tai pirmoji autoriaus paroda, nors grafikos darbus jis kuria jau seniai. Už jos atsiradimą V. Staknys itin dėkingas Mašai Grodnikienei. Visi piešinių herojai – parodos kaltininkai, be jų nebūtų spalvoto šagališkojo pasaulio ir... polemikų su ožka. Valius sako, kad būtent todėl darbus tiesiog privalėjo padovanoti jų pelnytiems šeiminiškams – herojams.

„Nežinau, kodėl taip susiklostė, bet visą gyvenimą šalia manęs buvo ryškių asmenybių ir jos padarė man milžinišką įtaką. Užaugau globojamas Hermano Perelšteino, „Ąžuoliuko“ choro vadovo. Jo dėka išvažiavau studijuoti į Sankt Peterburgą, kur ir vėl patekau į nepaprastai išsilavinusių Rusijos žydų draugiją. Emilis Pasynkovas, Isaakas Glikmanas, Michailas Belikas, Romanas Tichomirovas, Margarita Sluckaja – visi jie buvo nepakartojami dėstytojai. Turėjau erdvės augti. Per tuos šešerius metus pasikeičiau neatpažįstamai. Tapau kitu žmogumi. Žinote, tame name, be mūsų su žmona, gyveno ne viena žydų šeima. Ir mūsų dukrelei Laimai jie dovanojo savo vaikų drabužėlių, parsiusių iš Izraelio. Žydai man visada buvo geri. Prisimenu, dar mokyklos laikais, kai išsikėlėme iš centro ir gyvenome Žemuosiuose Paneriuose, dažnai eidavau pietauti į savo draugų Aliko Federo ir Josifo Kronzono namus. Ir tai buvo norma“, – pasakojo Valius.

Po Stalino mirties, pervažiavęs Karelijos, Murmansko, Archangelsko sritis, Valius Staknys atsidūrė Vilniuje ir tapo vilniečiu: „Buvau gal penkerių. Tik tada gavau spalvotų pieštukų ir ėmiau piešti. Nors skurdžiai gyvenome, mano vaikystė bėgo, kaip ir kiekvieno vaiko, išdaigiškai, triukšmingai, gyvenau *Wielka Poku-*

lanka gatvėje, dabartinės Kultūros ministerijos kieme (Jono Basanavičiaus g. 5 – aut. past.). Ir tada į mano gyvenimą atėjo „Ąžuoliukas“. Į šį chorą mane priėmė labai charizmatiškas žmogus – Hermanas Perelšteinas. Jis buvo nepaprastai išsilavinęs tarpukario Kauno inteligentas. „Ąžuoliuko“ jaunimas augo apsuptas tikrų eruditų, nepaprastai dvasingų žmonių. Negaliu nepaminti pianistės Nadeždos Dukstulskaitės, maestro Jono Aleksos. H. Perelšteinas turėjo idėją – jis norėjo įkurti berniukų chorą Vilniuje ir siekė savo tikslo atkakliai. Greitai pradėjome gražiai dainuoti net trimis balsais. „Ąžuoliuke“ labai daug buvo žydu, man nuostabą kėlė jų vardai, pavardės. Bet svarbiausia – mus vienijo dainavimas ir kartu praleistos nuostabios vasaros. Būdamas choro vadovu (vėliau jis emigravo į JAV – aut. past.) H. Perelšteinas diegė nenumaldomą troškimą dainuoti ir buvo pasiekęs gražių rezultatų. Choras dainavo, dainavo skardžiai.“

Su H. Perelšteinu ne viena V. Staknio vasara prabėgo Šventojoje. Jis pasakoja: „Iš pradžių buvau stovyklų dalyvis, vėliau – vadovas. Niekada nepamiršiu, kaip vieną naktį Hermanas mane prikėlė; buvo gal antra valanda nakties: „Valiau, kelkis. Tu turi būtinai eiti su manimi.“ Aš labai nenoromis kėliausi: buvau stovyklos vadovas, rytą – rikiuotė, šimtas berniukų... Bet atsikėliau. Ir nusivedė jis mane prie jūros. Kad Baltijos jūroje būtų toks visiškas štilis, niekada neteko matyti. Ir ta sidabro pilnatis. Neįmanoma, nepaprasta. Tos nakties pilnatis pavaizduota ir mano grafikos darbe, skirtame H. Perelšteinui. Žinote, turėjome tradiciją Liepkalnyje sodinti ąžuoliukus ir vienais metais šio sodinimo metu mano mama susitiko su H. Perelšteinu. Ji visą gyvenimą tą susitikimą prisiminė. Užburianti Hermano aura paveikdavo šimtus žmonių.“

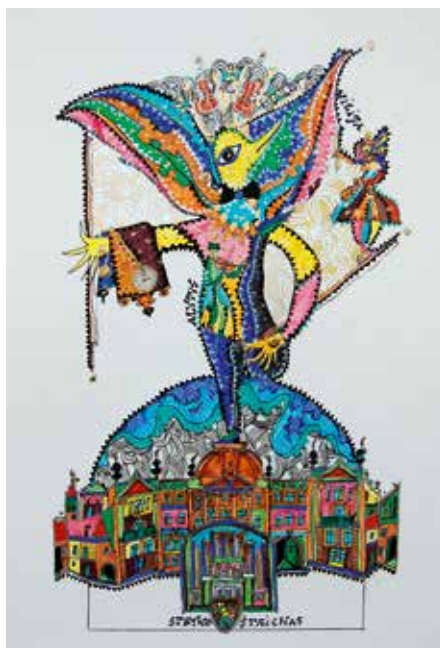
Vėliau su Hermanu būta ir kitokių, linksmų, nuotykių: „Kartą, dar tarybiniais metais, turėjome koncertuoti Taline. Ir Hermanas atėjo... su baltu smokingu. Baltu! Priėjo ir klausia manęs: „Valiau, kaip atrodau?“ O aš – visai netekęs amo, niekaip negaliu atsakyti... Jis, toks

„Maša [Grodnikienė] pas Jašą [Heifetzą]“. LŽB pastato Pylimo g. 4. centre – Maša, nešanti gėlių Jašai, kuris groja smuiku. Pamatykite ir sėdinčią Liubą! Namų viršuje esančius papuošimus pakeičiau: įdėjau dvi Jėzaus Kristaus žuvis, akį su rankute. Iš Halės turgaus į „Tarbut“ važiuoja dvikinkė konkė, kurioje įkinkyti vienas aris ir pegasas.

„Vytai, tai – tau“ – kratydamas pelenus sako Hermanas Perelšteinas. Čia pavaizduotas Šventosios tiltas, žuvis, valtis (nes Hermanas išplaukė į Niujorką). Ir kopos. Tokia idilė. Ir jo mėnulis naktį.

„Stryko štrichas“, skirtas Vilijai ir Algimantui Pesekams, grojantiems Juozo Domarko bei Operos ir baleto teatro orkestruose. Pasaulis – ir vėl pagal Šagalą. Filharmonija labai pavykusi, ir vargonai.

aukštas, garbanotas, beprotiškai ilgomis rankomis ir pirštais... Taip, atrodo jis nuostabiai. Ir Talino publika buvo sužavėta.“

Paklaustas, kodėl nusprendė grįžti į Lietuvą, Valius netrunka atsakyti: „Sankt Peterburge praleidau šešerius metus, vedžiau, gavau pasiūlymą važiuoti į Maskvą, bet mane traukė Vilnius – pats gražiausias miestas pasaulyje. Kauno muzikiniame teatre dirbau ketverius ar penkerius metus, bet neprigijau. Visi mano grafikos darbai skirti Vilniaus istorijoms, Vilniaus *operhauzui*.“

Pokalbio pabaigoje Valius atsidūsta, šypteli ir sako, žiūrėdamas kažkur į tolį: „Norėčiau įsėsti į Vilniaus konkę ir nuvažiuoti nuo Halės iki „Tarbut“. Manau, ten galėčiau išgirsti kerinčias Jašos Heifeco (Jascha Heifetz) smuiko melodijas.“

Kalbėjosi Radvilė Rimgailė-Voicik

ŽYDŲ KNYGOS KAMPELIS

Nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje saugomose knygose ir periodikoje randami antspaudai suteikia žinių apie žydų ir lietuvių santykius, leidžia analizuoti tam tikros žydų bendruomenės, draugijos ar bibliotekos išsaugotų fondų gausumą. Šį kartą pasakojame dviejų antspaudų, turinčių bendrą atskaitos tašką – Vieکشניų miestelį, kur žydų bendruomenė turėjo savo chederius, „Tarbut“ mokyklą, prie kurios buvo įsteigta biblioteka, jaunimo dramos trupė – istoriją.

Prof. Mykolo Biržiškos ekslibrisas

Žydų mokslo mylėtojų draugijos Vieکشניų skyriaus antspaudas

Pavadinimas Di naje šul / Nauja mokykla / די נייע שול

Periodiškumas kartą per mėnesį

Redakcinė kolegija David Lubocki, Gershon Pludermacher, Zalman Reizen

Leidimo vieta Vilnius, „Vilniaus leidykla“

Metai 1920, Nr. 1–2

1928–1937 m. veikė lietuvių ir žydų kultūrinio bendradarbiavimo draugija, kurios pirmininku buvo Lietuvos literatūros istorikas, Vasario 16-osios akto signataras prof. Mykolas Biržiška (1882–1962). Pagrindinė šios institucijos veikla – paskaitos, kuriose buvo pristatoma žydų literatūra ar politinės aspiracijos. Viename iš duotų interviu „Vilniaus žinioms“, jis sakė: „*Daug įdomios ir naudingos mokslo medžiagos yra Žydų mokslo institute [YIVO], kuris yra ne tik Lietuvos, bet ir viso pasaulio žydų mokslo centras. Aš norėčiau, kad kai kurie studentai šiek tiek pramokytų žydiškai ir susipažintų su ta medžiaga.*“ Danielio Čarno liudijimu, pats M. Biržiška

vertino žydų kultūrą: mokėjo jidiš, skaitė žydų laikraščius.³ Tai patvirtina ir profesorius ekslibrisas tituliname leidinio puslapyje.

Vieکشniuose gimęs savo prisiminimuose prof. M. Biržiška apie žydus šiame miestelyje yra rašęs: „<...> Nuo pat pradžios gyveno žydai, kurie nuo rinkos plito tilto pusėn <...> Rinka galėtume palaikyti visą tą plotą, per vidurį ilgų dvilelių kromų perskirtą, kuriame du kartus savaitėje (antradieniais ir penktadieniais)

įvyksta turgai, o 3–4 kartus metuose <...> jomarkai – kermošiai.“²

Pavadinimas Dramen / Dramos / דראמען

Autorius Icchok Lejb Perec (1852–1915)

Leidimo vieta Vilnius, Boris Kleckin „Vilniaus leidykla“

Metai 1922

Ant jidiš literatūros klasiko veikalo – žydų mokslo mylėtojų draugijos (1924-07-12 – 1936-09-14) antspaudas, kurios tikslas buvo skleisti mokslo žinias nariams ir Lietuvos gyventojams. Draugija buvo įkurta Kaune, turėjo skyrius įvairiose Lietuvos vietose. Jos nariai steigė bibliotekas, skaityklas, knygynus, leido knygas, rengė paskaitas, pasikalbėjimus, kursus, vaidinimus ir t.t. Draugijos steigėjai: matematikas Timotejus Bramsonas, Jokūbas Mišurskis, Marijona Dobkinienė ir kt.³ Vieکشniuose taip pat buvo šios draugijos skyrius.

Parengė Kristina Dūdaitė
Nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka

Šią vasarą LŽB nariai kviečiami dalyvauti net trijose stovyklose:

OLAMEINU MISHPAHA – birželio 22–26 d. Stovykla skirta vaikams ir jų tėveliams.

OLAMEINU KIDS – liepos 4–13 d. Stovykla skirta 6–12 metų vaikams.

OLAMEINU TEENS – liepos 18–28 d. Stovykla skirta 13–17 metų vaikams.

Stovyklose vaikai leidžia laiką su madrichais, numatyti užsiėmimai, žaidimai dieną ir vakarinės programos su madrichų ir vaikų pasirodymais. Kasmet stengiamės vaikams pasakoti apie žydiškas tradicijas, mūsų tautos kultūrą ir istoriją. Kviečiame svečius, savo sričių profesionalus, kurie taip pat veda renginius vaikams, organizuoja pasirodymus. Skatiname vaikų savarankiškumą, laviname meninius jų gebėjimus, mokome bendrauti, dirbti komandoje.

Kiekvienoje stovykloje šiemet tikimės sulaukti apie 100 vaikų iš Latvijos, Estijos ir Lietuvos.

Pavel Guliakov

Jaunimo programų koordinatorius

Kviečiame susipažinti – nuo praėjusių metų pabaigos LŽB jaunimo programų koordinatoriumi tapo Pavel Guliakov. Šiemet jis organizuoja seminarus madrichams, stovyklas ir koordinuoja visas vaikų ugdymo programas. Jis – klubų „Ilan“, „Knafaim“ ir Madrichų mokyklos koordinatorius. Pavelas LŽB vaikų programas pradėjo lankyti būdamas aštuonerių, mokėsi ir baigė Vilniaus Šolomo Aleichemo ORT gimnaziją. Sulaukęs aštuoniolikos, baigė Madrichų mokyklą ir pradėjo dirbti su vaikais LŽB vaikų klubuose ir stovyklose. Studijavo Tarptautinėje teisės ir verslo aukštojoje mokykloje (TTVAM) turizmo ir viešbučių administravimą.

Linkime Pavelui malonių iššūkių ir sėkmės!

1 Izraelis Lempertas. Užmiršta jidiš puoselėtoja / Tarptautinės mokslinės konferencijos „Vilniaus žydų intelektualinis gyvenimas iki Antrojo pasaulinio karo medžiaga“, Vilnius, 2003 m. rugsėjo 16–17 d.

2 Internetinė prieiga www.zydai.lt/lt/content/viewitem/741/

3 LCVA, f. 410, ap. 8, b. 229, l. 2–3 ap.

LŽB SOCIALINIO CENTRO DARBUOTOJŲ KONTAKTAI

Vardas, pavardė	Pareigos	Telefonas
Simas Levinas	LŽB Socialinio centro direktorius, Vilniaus žydų religinės bendruomenės pirmininkas	(8 5) 212 1655
Žana Skudovičienė	Dienos klubas, klubinės programos	(8 5) 212 7061 8 678 81 514
Ninelė Skudovičiūtė	Informacija ir bendrieji klausimai dėl dokumentų	8 679 54 631
Rašelė Šeraite	Socialinė parama vaikams ir vidutinio amžiaus žmonėms	8 652 13 146
Ema Jakobienė	Maitinimo programa, šildymo išlaidų kompensacija	(8 5) 261 1251
Michail Segal	Programų koordinatorius, socialinio centro vadybininkas	8 650 75 939
Diana Paškovaite	Medicinos programų koordinatore	8 609 97 334
Irina Frišman	Patronažo paslaugų skyriaus kuratorė	(8 5) 261 7244
Kristina Randakevičiūtė	Patronažo paslaugų skyriaus kuratorė	(8 5) 261 7244
Sandra Alpertaitė-Lokutijevska	Patronažo paslaugų skyriaus kuratorė	(8 5) 261 7244
Ugnė Gėgžnaitė	Patronažo paslaugų skyriaus kuratorė	(8 5) 261 7244
Sulamita Lev	Med. įranga, skalbyklos ir cheminės valytos paslaugos	(8 5) 261 1736
Gydytojai savanoriai	Med. konsultacijos nuo 12 iki 15 val.	(8 5) 261 4582
Geršonas Taicas	Lektoriumas	8 689 83 293

LŽB KLUBŲ KOORDINATORIŲ KONTAKTAI

LŽB klubo pavadinimas	Koordinatorius	Telefonas	El. paštas
Klubas „Dubi Mishpoha“	Alina Azukaitis	8 695 22 959	alina.roze@gmail.com
Klubas „Dubi“	Margarita Koževatova	8 618 00 577	margarita.kozevatova@gmail.com
Klubas „Ilan“	Pavel Guliakov	8 674 28 613	p.guliakov@gmail.com
Klubas „Knaifaim“	Pavel Guliakov	8 674 28 613	p.guliakov@gmail.com
Madrichų mokykla	Pavel Guliakov	8 674 28 613	p.guliakov@gmail.com
Studentų sąjunga	Amit Belaitė	8 693 80 038 8 692 27 326	amit.belaite@gmail.com
Jaunų šeimų klubas	Julija Lipšic	8 659 52 604	julija.lipic@gmail.com
Klubas „Gešer“	Žana Skudovičienė	8 678 81 514	zanas@sc.lzb.lt
Klubas „Abi men zet zich“	Žana Skudovičienė	8 678 81 514	zanas@sc.lzb.lt
Buvusių getų ir koncentracijos stovyklų kalinių sąjunga	Tobijas Jafetas	(8 5) 212 7074	

SUSISIEKITE!

Redaktorė – Radvilė Rimgailė-Voicik • radvile@lzb.lt
Lietuvos žydų (litvakų) bendruomenės būstinė
Pylimo g. 4, LT-01117 Vilnius
Tel. (8 5) 261 3003 • info@lzb.lt • www.lzb.lt

Viršelyje – Radvilės Rimgailės-Voicik nuotr.

With the assistance of the Jewish community of Lithuania and Moletai municipality

Malat

Moletai - Lithuania

29 August 2016 16:00

March in commemoration of the 75th Anniversary of the death march in Malat 1941

29 August 1941 - The Day of the Massacre

Before WW2 the population of Malat was mostly Jewish. If you wish to participate in this historic march from the Malat Synagogue site to the mass grave of about 2000 Malater (1.5km)

Please contact:

Lietuva: Maks Dorensky - +370-675-42-255 - maks@moletaiproject.com
Israel: Tzvi Kritzer - +972-54-421-2177 - tzvi@moletaiproject.com
South Africa: Arnold Garber - +27-83-261-3627 - arnold@moletaiproject.com
Facebook: MOLETAI PROJECT Website: moletaiproject.com

BEIGELIŲ KRAUTUVĖLĖ

א קלייט פון בייגל
beigelių krautuvėlė

DARBO LAIKAS

HV 11:00 - 20:00
V 11:00 - 17:00
VI ŠABAS/NEDIRBAME
VII 12:00 - 17:00

NAUDINGA ŽINOTI

Pamaldų Vilniaus choralinėje sinagogoje (Pylimo g. 39) laikas:

- ▶ darbo dienomis nuo 8.30 iki 9.30 val.
- ▶ šeštadienį nuo 10.00 iki 12.30 val.
- ▶ sekmadienį nuo 9.00 iki 11.30 val.

Ekskursijos po sinagogą su gidu galimos kasdien (išskyrus šeštadienį) 10-14 val. Sinagogos tel. (8 5) 261 2523.

Vilniaus žydų kapinių (Sudervės kelias 28) darbo laikas: darbo dienomis ir sekmadienį nuo 9.00 iki 19.00 val.; šeštadienis – nedarbo diena. Kapinių budėtojo tel. (8 5) 250 5468